

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Кафедра вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ»**

Студентки 2 МРз курсу
Галузі знань 0202 Мистецтво
Спеціальності
6.020204 Музичне мистецтво*
Ярової В.А.

Науковий керівник:
**канд. пед. наук, доц.
Белінська Т.В.**

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ I. Теоретичні основи морально-естетичного виховання	
1.1. Проблема морально-естетичного виховання у педагогічній теорії та практиці	7
1.2. Значення музичного фольклору у морально-естетичному вихованні молодших школярів.....	10
1.3. Особливості морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору на уроках музичного мистецтва.....	25
Висновки до першого розділу.....	30
 РОЗДІЛ II. Експериментальне дослідження процесу морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору	
2.1. Діагностика сформованості морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору	33
2.2. Методика морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору.....	41
Висновки до другого розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Сьогодні, коли українські національні традиції поступово відроджуються, одним із важливих завдань школи є виховання духовно багатой та національно свідомої особистості.

У попередні десятиліття у музичному вихованні часто домінували однобічність, поверховість, втрачався комплексний підхід до формування цілісної особистості, зокрема засобами українського фольклору. Педагогів спрямовували розглядати фольклор в основному лише, як одне з джерел пізнання соціальної боротьби народу в минулому. Насправді, фольклор є невичерпним джерелом пізнання історії рідного народу, скарбницею його духовності, національного характеру і світогляду, важливим засобом народної педагогіки, комплексного впливу на підростаючі покоління.

У фольклорних творах відображені всі етапи формування у підростаючих поколінь нашого народу національної свідомості і самосвідомості, патріотизму, глибоких гуманних якостей. Національні ідеї та цінності розвивалися віками і у високохудожній формі фіксувалися в численних жанрах і засобах усної народної творчості.

У поєднанні з етнографічними, календарно-обрядовими традиціями, звичаями фольклорні твори відображають самобутню систему духовності і практично-дійового досвіду народного життя. У казках, піснях, думах, баладах та інших жанрах фольклору художньо відображені зразки, еталони національних духовних цінностей.

Моральне виховання молодших школярів розглядається нами як невід'ємна частина національного виховання, визначальним чинником якого є успадкування молодим поколінням багатства духовної скарбниці народу, його самобутньої ментальності. Моральне виховання в етнопедагогіці та практиці тісно пов'язане з естетичним. Саме в народних творах знаходимо переплетіння чуттєвого (емоційного) та словесного (раціонально-логічного) впливів на дитину. Люди, особливо діти, включені в систему народнопісенної традиції, обрядів і звичаїв,

виховуються у відповідності з внутрішніми їх потребами непомітно, природно й просто.

Творці української культури Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Леся Українка, Г.С. Сковорода та інші високо цінували усну народну творчість як важливий фактор виховання і всебічного розвитку особистості. Вагомий вклад у теорію і практику морально-естетичного виховання засобами музичного мистецтва внесли М. Леонтович, М. Лисенко, Б. Яворський, Я. Степовий, П. Козицький та інші, які вважали народну музику ефективним морально-виховним засобом та засобом загальноестетичного розвитку особистості, її залучення до мистецтва й дійсності. Проте й досі залишаються не до кінця розкритими питання морально - естетичного виховання учнів засобами мистецтва. У зв'язку з цим, педагогічна практика піднімає багато нових загальних і часткових аспектів проблеми, у тому числі, виховання засобами мистецтва, художні образи якого завжди містять моральний елемент. Будь-який високохудожній твір являє собою нероздільну єдність двох начал - естетичного і морального.

Багатовікові художні музичні твори, які зберігають в собі виховні ідеї і можливості, стають невід'ємним елементом навчально-виховного процесу сучасної школи. Пошук нових шляхів та форм роботи, використання кращих зразків народного мистецтва в прищепленні молодшим школярам громадянських та людських якостей є нині важливим виховним завданням.

Потенціал українського музичного фольклору досліджувався у різних аспектах:

- естетичне виховання школярів засобами народної музично - поетичної творчості (В.Юцевич, С.Горбенко, І.Климчук, Т.Дорошенко, О.Лобова, Б.Брилін та ін.);
- формування естетичної культури школярів засобами народної творчості (О.Маленицька);
- розвиток творчої активності школярів у процесі навчання гри на народних музичних інструментах (В. Лабунець, І. Маринін);

- формування професійної готовності студентів до діяльності у шкільних фольклорних колективах (Р.Дзвінка, С.Чабан, Г.Павловська та ін.).

Актуальність проблеми і необхідність її розв'язання в аспекті завдань початкової школи зумовили вибір теми дослідження: **«Морально-естетичне виховання молодших школярів засобами музичного фольклору».**

Об'єкт дослідження – процес морально-естетичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – принципи та методи морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику використання музичного фольклору у процесі виховання морально-естетичних почуттів молодших школярів.

Завдання дослідження:

- проаналізувати проблему морально-естетичного виховання у педагогічній теорії та практиці;
- дослідити значення музичного фольклору у морально-естетичному вихованні молодших школярів;
- охарактеризувати особливості морально-естетичного виховання молодших школярів;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику виховання морально-естетичних почуттів засобами музичного фольклору.

Основними **методами** дослідження були:

- *теоретичні* – теоретико-критичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної та методичної літератури щодо проблеми дослідження, порівняння, систематизація, узагальнення здобутої інформації, що дало змогу розкрити сутність, структури та особливостей виховання морально-естетичних почуттів молодших школярів;
- *емпіричні* – методи масового збирання емпіричного матеріалу (анкетування, інтерв'ю, бесіди); спостереження за виховним процесом,

позаурочною діяльністю, що забезпечило діагностику стану вихованості морально-естетичних почуттів учнів; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), спрямований на виховання морально-естетичних почуттів; коригування технології виховання морально-естетичних почуттів засобами українського музичного фольклору;

- *статистичні* – методи обробки експериментальних даних за допомогою яких перевірялися теоретичні прогнози, вивчалась ефективність використання українського музичного фольклору в процесі виховання морально-естетичних почуттів тощо.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, загальний обсяг роботи складає 84 сторінки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Проблема морально-естетичного виховання у педагогічній теорії та практиці

У складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню.

Моральне виховання – виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Результати морального виховання характеризуються такими поняттями: мораль, моральність, моральна свідомість, моральні переконання, моральні почуття, моральні звички і моральна спрямованість.

Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах.

Моральність – одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

На сучасному етапі розрізняють дві етичні (моральні) системи. Перша – домінує в Західній Європі та Америці. Згідно з нею, заради досягнень навіть “великого добра” не можна допускати “мале зло” (скажімо, допомагати товаришеві, передавши йому шпаргалку). Для прихильників другої (вона, зокрема, є панівною на пострадянських теренах) поєднання добра і зла цілком прийнятне.

У моральному вихованні слід спиратися на гуманістичну ідею про те, що людині від природи притаманне прагнення до добра, правди і краси. Виховання учнів, на думку О. Вишневського, має забезпечити формування в них такої наведеної вище системи моральних цінностей [10, 234 с.].

Зміст морального виховання учнів зумовлений потребами і вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівень його моральності. З огляду на ці чинники, завдання морального виховання в школі – формування національної свідомості ц самосвідомості, прагнення жити в гармонії з природою, свідомої дисципліни, обов’язку та відповідальності, поваги до закону, до старших, до жінки.

Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім’я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення учнів до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Патріотичні почуття зміцнює героїко-патріотичне виховання, покликане виробляти глибоке розуміння громадянського обов’язку, готовність у будь-який час стати на захист Вітчизні, оволодівати військовими знаннями, а також вивчити бойові традиції та героїчні сторінки історії народу, його Збройних сил.

Наголошуючи на важливості формування почуття національного в людині, К. Ушинський писав: “Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми зevamo народність. Як немає людина без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами. Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає багато сильніше за переконання, сприйняття тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань. У лиходія, в якого погасли всі благородні людські почуття, може ще дошукатися іскра любові до батьківщини: поля батьківщини, її мова, її перекази із життя ніколи не втрачають незбагненої

влади над серцем людини. Є приклади ненависті до батьківщини, але скільки любові буває іноді в цій ненависті!” [65, 241с.]

Важливим у моральному вихованні є святкування дат народного календаря. Народний календар – це система історичних дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які відзначаються протягом року; це енциклопедія знань прожиття людей, їх побут, спосіб життя, виховну мораль, природні явища.

Після здобуття Україною незалежності в житті і побуті народу входять нові знаменні дати і урочистості. Є в народному календарі дати, пов’язані з релігійними святами. Складовою народного календаря – родинний календар, який охоплює важливі дати, віхи життя сім’ї, кожного її члена.

Тематика виховних заходів, які проводять нині в школах, свідчить про те, що виховання повертається до національних джерел.

Той, хто вміє виховати порядну, чесну людину, здавна вважається найкращим майстром на землі – таку думку стверджує народна мудрість.

У практичній роботі з морального виховання на педагогічний колектив вбачає насамперед формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконань, почуттів поведінки, вчинків, єдності слова і діла.

Моральне виховання починається з перших кроків свідомого життя дитини. Саме в молодому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційних впливів, ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх азбуки моралі. Загальнолюдську азбуку моральності ми прагнемо одухотворити громадянською активністю і самодіяльністю.

Засвоєння молодого людиною загальнолюдських норм моралі ми вважаємо дуже важливим етапом формування моральної культури особистості. Привчаючи дітей додержувати азбучних істин моралі, ми добиваємося того, щоб кожна дитина могла щасливо жити і працювати, виховувати в ній перші громадянські спонукання, першу турботу про

інтереси колективу, суспільства. У зв'язку з цим важливе значення має єдність роз'яснення, повчання, переконання, спонукання до діяльності.

Утвердити в кожній людині доброту, сердечність, чуйність, готовність прийти іншому на допомогу, чутливість до всього живого і красивого – елементарна, азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа. Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбність, а себелюбність – джерело жорстокості. Щоб запобігти безсердечності, ми виховуємо дітей у дусі сердечної турботи, тривоги, неспокою про живе і красиве – про рослини, про квіти, про птахів, про тварин.

Ми вбачаємо важливе завдання у виховання громадянської непримиренності, активності в боротьбі із злом, неправдою. Не можна допускати, щоб діти мочки дивилися на марнотратство, лінощі, недбайливість, нелюдськість. Та оскільки носіями зла часто бувають дорослі, у виховній роботі в цьому напрямі потрібний великий такт, вдумливість.

Завдання школи – на основі моральних цінностей, створених, здобутих, завойованих старшими поколіннями, створювати реальні моральні, високоідейні, громадянські відносини в колективі. Моральні цінності повинні стати особистим духовним багатством кожного вихованця. Цього досягають за умови, коли моральна ідея, розкрита перед розумом і серцем вихованця в яскравому образі, пробуджує в нього глибокі морально-етичні почуття.

1.2. Значення музичного фольклору у морально-естетичному вихованні молодших школярів

Риси духовного світу дитини формуються, переважно, в молодшому шкільному віці, що доведено в працях Н.Ветлугіної, Л.Виготського, А.Запорожця та ін. Саме в цей період життя дитина засвоює основи систематичних знань, формується її характер, воля, світогляд, ідеали, моральні погляди та переконання.

Школа покликана сформувати особистість майбутнього громадянина, готового правильно співвіднести цінності й ідеали навколишнього світу. Нові

соціальні реалії вимагають якісно нових дослідницьких підходів, перш за все, до проблем морально-естетичного виховання особистості.

Для виховання почуттів дитини, її нормального розвитку важливе значення має виховання в неї емоційно-позитивного ставлення до дійсності. Позитивний емоційний стан - це основа дружного ставлення до людей, готовності до спілкування. Негативні емоційні стани можуть бути причиною озлобленості страху, відчуження, заздрощів.

Формування особистості дитини, виховання у неї певного ставлення до навколишнього світу, певної моральної позиції - складний педагогічний процес в основі якого лежить гармонійний розвиток почуттів.

Особливу групу почуттів складають вищі почуття: моральні, естетичні, інтелектуальні.

Моральні почуття тісно пов'язані з моральними цінностями суспільства, їх втіленням часто бувають образи художніх творів, наприклад, народних пісень чи класичних творів, моральний потенціал яких близький розумінню учнів молодших класів. Дитина цього віку має змогу відчувати і замислитися над тим, що в повсякденному житті ще мало доступно їй. Таким чином, музика поступово підводить учня до прийняття більш високої системи цінностей, які засвоюються переживанням, а не логічним розумінням та запам'ятовуванням.

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що молодший шкільний вік - це сенситивний період, коли найактивніше можуть розвиватися соціально значущі якості особистості, це період підвищеної емоційності, чутливості, врівноважування процесів збудження і гальмування, сприйнятливості, розвитку позитивних потреб та інтересів. Вітчизняна психологічна наука вважає головним положення про те, що основою формування позитивних рис особистості є єдність свідомості почуттів і поведінки. Це положення посідає особливе місце в моральному вихованні, тому що, як зазначають вчені, моральні цінності засвоюються шляхом переживання, а не шляхом логічного запам'ятовування. Визначальне значення для виховання першооснов моральної культури саме у молодшому шкільному віці має розвиток емоційної сфери,

гуманістичних почуттів. Саме такий розвиток передбачає переживання дітьми позитивних емоцій, дає імпульс добрим справам і починанням. Молодший шкільний вік - це особливо емоційний період в житті людини. Тому все, що не торкається сфери почуттів, не лише марнує зусилля вихователя, а й може бути іноді шкідливим фактором. Є логіка в тому, що саме початкова шкільна ланка покликана створити засади моральної культури.

Готуючи дітей до життя, праці, вчителі вчать їх бути скромними, чесними, принциповими, вчать любити свою Батьківщину, відчувати гордість за свою націю і поважати інші нації і народи, вміти трудитись, бути добрим, турботливим по відношенню до людей. Всі ці та інші моральні якості характеризують морально виховану людину. На виховання такої особистості і спрямована спеціальна виховна діяльність школи. Р. Вільчанська висуває основні, на нашу думку, завдання морального виховання, які можуть бути розв'язані засобами музики у роботі з учнями молодших класів [11, 35 с.]:

- розширювати, поглиблювати і систематизувати знання учнів про моральні норми й правила культурної поведінки, прийняті в суспільстві;
- викликати у школярів активне бажання культурно поводитися, дотримуватися правил для учнів та інших морально-етичних норм, виробляти негативне, неприязне ставлення до антигромадських виявів у навколишньому житті;
- формувати практичні вміння й навички, звички культурної поведінки, турботливого ставлення до оточуючих людей, до природи, до суспільного майна;
- розвивати вміння школярів справедливо оцінювати свої і чужі вчинки, узагальнювати і нагромаджувати досвід моральної поведінки;
- формувати відповідальне ставлення до своєї праці, наполегливість та досконалість в роботі, дисциплінованість;
- формувати вміння та навички жити й трудитись в колективі, працювати в повну міру сил і вважати це справою честі та обов'язку;
- виховувати любов до рідного краю, людей які живуть у ньому, повагу до своєї нації та всіх інших.

Мета естетичного виховання - формування духовно багаті людини, яка глибоко розуміє твори мистецтва, має високо розвинуті естетичні смаки, відчуває красу навколишнього світу і прагне до творчого перетворення дійсності за законами прекрасного. Отже, естетичне ставлення до світу передбачає, насамперед, збудження позитивних почуттів у дитини, які поступово трансформуються у властивості особистості. Це характерно для молодшого шкільного віку, в період активного розвитку мислення. Урок музичного мистецтва покликаний виховувати музичну культуру учнів, як необхідну частину їх духовної культури.

Для всебічного розвитку молодшого школяра дуже важливе формування особистості в морально-естетичному напрямку, активізація як розумової діяльності, так і естетичної чутливості.

Специфічну функцію в здійсненні глибинних особистісних зв'язків моральних та естетичних впливів виконує музика. Саме музична культура особистості є, на наш погляд, тим перетином морального та естетичного її розвитку, який зливається в цілісні морально-естетичні якості.

Музика часом діє сильніше, ніж умовляння чи настанови. Ознайомлення дітей з творами різного емоційно-образного змісту спонукає їх до співпереживання.

Морально-виховні можливості музики вперше були усвідомлені й привернули до себе увагу суспільства багато віків тому. Ще в древньому Китаї музика називалась «благоуханны мцветком добродетели» і вважалась важливим та могутнім засобом виховання громадян держави.

«Для зміни поглядів та звичаїв немає нічого прекраснішого, ніж музика», - стверджував класик древньокитайської філософії Конфуцій. Його найвидатніший послідовник філософ Сюнь-Цзи в творі «Про музику» пише: «Звуки музики глибоко входять в свідомість людини, швидко змінюють її; тому наші предки передбачливо робили музику гарною» [63, 432 с.].

Антична теорія епосу, вчення Аристотеля про катарсис, успадкована середньовіччям, були першими науковими ідеями, які визначали інтерес до проблеми специфіки сприйняття і своєрідної духовної користі музики.

Вже у давні часи було підмічено, що музика, і насамперед її основні компоненти - мелодія та ритм, лад і темп змінюють настрій людини, перебудовують її внутрішній стан. В класичній Греції музика сприймалась як триєдинство «музичних мистецтв» - поезії, танцю і музики, яка вважалась одним із наймогутнішим засобів впливу на духовний світ людини. Аристотель писав, що в музиці знаходяться зародки моральних станів, тому музика повинна бути обов'язковим предметом навчання і виховання.

Ідеєю морального значення музики розділяли і митці музичного мистецтва. «Я хотів би, щоб моя музика не просто приносила насолоду, а щоб під її впливом люди ставали кращими», - говорив Г. Гендель. І в наш час визнається, що головним завданням музичного виховання в школі потрібно вважати «не стільки навчання музиці саме по собі, стільки вплив через музику ...на мораль».

Французький естетик Єтьєн Сурію пише, що музика набуває важливого змісту як предмет виховання, оскільки володіє універсальним впливом: формує мислення, розвиває фантазію, уяву і впливає на мораль .

З давніх давен нашими предками через слово та мелодію здійснювалося навчання і виховання дітей. Усна народна творчість увібрала в себе багато тих ідеалів, якими керувались батьки і вчителі у вихованні дітей. Билини про Іллю Муромця, Миколу Селяниновича, Добриню Нікітича, Альошу Поповича, Козака Мамаригу та ін., а також інші види усної народної творчості (історичні перекази, легенди, казки, ліричні пісні, прислів'я, приказки, загадки) відіграли велику роль у вихованні дітей.

У народній фольклорній спадщині прославлялися праця і мужність людей, їх допитливий і глибокий розум, відображалися багатства природи, видатні події з історії країни і народу, через них передавався досвід виховання дітей, поширювалася народна педагогіка.

Вагомий внесок у теорію і практику морального та естетичного виховання засобами народного музичного мистецтва внесли М. Лисенко, Б. Яворський, М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко, П. Козицький та інші, які вважали

народну музику ефективним засобом морально-естетичного розвитку особистості, її залучення до мистецтва й дійсності.

Народна пісня, що пережила віки, є основою усієї української культури. Це неоціненна класична спадщина, яку слід дбайливо зберігати і розвивати. Українській народній пісні властиві багатство слова, мелодика, точність слововживання, емоційність, історична достовірність. У пісні розкривається душа народу, характер, його естетичні смаки, моральні переконання, ставлення до об'єктивної дійсності й суспільних явищ.

Процеси становлення освіти і виховання в Україні породжують нові умови розвитку національної культури, зокрема українського музичного фольклору як її джерела. Будучи важливим засобом надбання й передачі соціального досвіду, народна музика входить сьогодні у всі сфери виховної роботи, збагачуючи особистість емоційно-оцінним ставленням, викликаючи потребу до художньо-творчої діяльності.

Безпосереднє знайомство дітей з народною творчістю, спостереження за її живим побутуванням надзвичайно збагачують творчу фантазію, розвивають уяву, сприяють вихованню національної самосвідомості та патріотичних почуттів. Твори народного мистецтва вчать бачити красу рідної землі, виховують повагу до людей, які створюють її матеріальні й духовні цінності.

Любов до народної музики, пісні - найприродніше й найглибинніше духовне начало людського життя, адже кожна дитина генетично несе в собі зачатки тієї музичної свідомості, на якій у далекому минулому зростала могутня стихія музичного фольклору.

Суть народного традиційного мистецтва полягає в спадкоємності, безперервності існування в часі. Воно тісно пов'язане з життям та побутом людей, їхніми звичаями, навколишньою природою. Саме ці фактори визначають особливості його художньої мови і напрями художніх промислів. Українська народна творчість виникла і збагачувалася одночасно з історичним розвитком українського народу. Вона є тією вихідною точкою, з якої починається історія культури українського народу, отже й історія української

музики. Хоча народна музика не знає таких періодів занепаду, як церковна чи світська музика, та все ж розвиток її не можна визначити хронологічно, тим більш, що до XVII століття, не збереглося ніяких записів мелодій.

До найдавніших зразків слід віднести мелодії обрядових пісень, що зародилися ще в передхристиянській добі. Це пісні, пов'язані або з річними святами чи господарськими подіями, як колядки, щедрівки, гаївки, веснянки, купальські йобжинкові пісні, пов'язані з важливими подіями в житті людини, як весільні пісні, хрестильні, похоронні голосіння. На архаїчність цих пісень вказують: вузький інтервал між звуками мелодії, і постійне повторювання того самого мотиву (наприклад «Ой коляда-колядниця»), де чергуються сусідні тони в об'ємі великої секунди, або у «Щедрику» - повторювання мотиву в об'ємі малої терції.

Відомий вчений К.Квітка, досліджуючи музично-фольклористичну спадщину Лесі Українки, прийшов до висновку, що саме дитячі пісні в українському фольклорі зустрічаються дуже рідко. Він вбачав причину цього явища в тому, що діти рано, без труднощів вивчають пісні батьків, адже в репертуарі дорослих досить пісень, неважких для засвоєння в дитячому віці. Саме серед дітей активно побутують колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, пастуші ладкання-примовки, витоки яких щільно пов'язані з віруванням давньої людини в магічну силу слова і дії [60, 56 с.].

Розпочиналися народні свята на початку календарного року з участю дітей різного віку. Вони обходили двори з урочисто-піднесеним співом колядок і щедрівок, в яких бажали хорошого майбуття, врожаю хліборобу-хазяїну, зичили здоров'я, щастя, збільшення худоби. Найбільше припадають дітям до душі гумористичні колядки і щедрівки, в яких майже символічно вимагається винагорода за колядування. Діти «випрошують» у господарів кашу, ковбасу, вареники, п'ятака, скаржаться на короткий козушок, що не захищає від морозу («по коліна козушок, дайте, дядьку, пиріжок»). В разі відмови діти, гіперболізували погрози, обіцяли рознести хату, викрутити у вола роги, або ще й

гірше - продати худобу. Але такі «погрози» не заважають дітям зашедрувати про ластівку, яка повідомляє хазяїна про збільшення його господарства.

Між колядками і щедрівками немає великої принципової різниці в характері і змісті обрядового побутування, хоча у колядках тематика більш різноманітна. Різниця лише за часом виконання: колядують з 24 грудня по 1 січня (за старим стилем), а щедрування припадає тільки під Новий рік. Ранком Нового року діти співають засівалки з побажанням щедрого ужинку, добробуту у домі, посипають хазяйський двір житом, пшеницею. Весняна календарна обрядовість містить багато ліричних, ігрових та хороводних пісень - веснянок, більшість з яких перейшли до дитячого побуту, особливо збагачуючи репертуар дівчаток. Залежно від місця побутування веснянки мають паралельні назви: гаївки, гагілки (Галичина), маївки, магівки (Полісся), рогульки (Волинь). Всім весняним пісням притаманні ліричність і розспівність. Більшість дитячих весняних хороводів відзначаються сценічним втіленням образів, що розкриваються за допомогою танцювально-пантомімічних рухів.

До дитячих співаників та методично-педагогічних посібників залучали кращі зразки дитячого фольклору композитори М. Леонтович («Практичний курс співу в середніх школах»), К. Стеценко («Навчання дітей нотного співу», «Луна»), Ф. Колесса («Шкільний співаник», «Співаймо»).

Весняно- зимова обрядовість відбилась в опері М. Лисенка «Зима і весна», в одноіменному балеті сучасних українських композиторів А.Мухи та М.Вілінського, в балеті Ж. Колодуб «Пригоди дівчини Веснянки».

Велику роль у вивченні, дослідженні та систематизації дитячого обрядового фольклору відіграли вчені-фольклористи К. Квітка, М. Гайдай, Т. Онопа, Д. Ревуцький, Л. Ревуцький, Г. Танцюра, Ф. Ступницький. Значний внесок зробили сучасні записувачі та виконавці М. Руденко, М. Колесниченко, Г. Дем'ян, Н. Присяжнюк, М. Стельмашук, Ю. Корчинський.

Спів і музика супроводжують людину з перших кроків її життя. Чуттєвий зв'язок, що від дня народження існує між матір'ю і дитиною, дістає відбиття у

зворушливо щирих і безпосередніх колискових, які дитина чує досить тривалий час.

Народні колискові пісні зачаровують ніжністю, безпосередністю, простотою, художньою досконалістю, і тому можуть широко використовуватись у репертуарі молодших школярів. У них - уся материнська любов, світ добра, краси і справедливості, який кожна мати, кожен народ прагне виплекати в юних душах.

Тема сну та заколисування широко розробляється в піснях, де головною дійовою особою є кіт, вчинки якого так чи інакше пов'язані з дитиною. Таке широке і тривке входження цього персонажа до колискової пісенності пояснюється тим, що в народних уявленнях, та віруваннях кіт завжди постає другом людини, здатним оберігати її від злих сил.

Повчальний елемент містять пісні, де цікаво і різноманітно зображено шкідливість kota, провини якого мають подати дитині найпростіші уроки чесності. Ці колискові, незалежно від самого вчинку «героя», - чи то він «зливав медочок», чи «вкрав клубочок» - мають яскраво виявлений подвійний акцент, чітко виражений у своєрідній моралі пісень: «Не вчися, котику, красти, а вчися робити». Пісні при тому не вдаються до нудної дидактики, а через яскраві образи малюють цікаву і водночас повчальну картину, епізод, використовуючи найчастіше легку іронію, гумор, жарт, фантастику.

Педагогічну доцільність використання народних пісень у вихованні школярів справедливо обґрунтовують їх красою і художньою довершеністю. Але чи досить цього для визначення провідної ролі народної музики у виховному процесі? Наскільки ефективним буде засвоєння музичною свідомістю дітей елементів архаїчної музичної культури і її форм? Який відгук знайде народна пісня серед школярів, як вплине на них? Як має поєднуватися в школі народна музика з більш розвинутими формами сучасної музики? Відповіді на ці питання сьогодні далеко не однозначні, але тільки їх урахування дозволить учителю виробити власну позицію у ставленні до народної музики, її використанні у виховному процесі.

У цьому плані важливими є думки академіка Б. Асаф'єва, який ще в 1926 році з тривогою писав: «Тепер пісня відходить її інтонація втрачається...Зникає побутова сфера, яка огортала народну піснетворчість. Вмирають носії довічних народних пісенних традицій... Не можна розраховувати в сучасній трудовій школі ні на інстинктивну любов до народної пісні (в її «неприкрашеній» суті), ні на інтелектуальне осягнення її естетико-художніх красот» [1, 153 с.].

У наш час проблема використання фольклору в музичному вихованні дітей ще більше загострилася. Народна пісня майже зникла з побуту, особливо міського, її пропаганда звелася здебільшого до сценічних форм, вікові народні традиції у багатьох регіонах України майже забулися. Така ситуація стала характерною і для школи, де народна музика в програмах тривалий час була представлена лише епізодично.

Перебудова системи музично-естетичного виховання школярів торкнулася, насамперед, питань використання фольклору - виховання любові до народної музики, виховання народною піснею стало одним із провідних завдань учителя музичного мистецтва. Педагоги і музикознавці однастайні в тому, що віковічні традиції народу повинні стати надбанням дітей - рідна мова, пісня, казка мають врятувати їх від безпам'ятства, безлику й сірості. Насичення шкільних програм фольклором сприятиме проникненню учнів у глибини народної творчості, наближенню до сформованих протягом віків уявлень про сутність людини, її духовність, красу і гармонію навколишнього світу.

У основу програми з музичного мистецтва для молодших класів має бути покладений, насамперед, дитячий фольклор, який охоплює словесну творчість дорослих для дітей (колискові пісні, пестушки, забавлянки, казки, тощо), творчість дорослих, яка з часом перейшла до дитячого репертуару (заклички, лічилки, ігрові пісні), і безпосередньо дитячу творчість (скоромовки, лічилки).

Український народ з давніх-давен зберігав свої звичаї, свята і обряди та пов'язані з ними пісні річного землеробського кола. Звернення педагога до обрядових пісень дає змогу по-новому вирішити проблему так званих «календарних пісень». З 1 класу нові програми пронизують календарні

землеробські пісні - зимові, весняні та літні, осінні, що сприяє поступовому накопиченню школярами фонду народних пісень. Повторне звертання до засвоєних пісень збагачує і розвиває емоційну пам'ять дітей, виховує загострене сприйняття краси.

Багато композиторів класиків і сучасних композиторів черпали натхнення у народній творчості, обробляли народні пісні, включали народні мелодії до своїх монументальних творів, тим самим даючи нове життя народним пісням. Розглянемо цей процес із позиції його значення для формування цілісного морально-естетичного досвіду дітей.

Серед композиторів, які використовували народну творчість можна назвати К. Стеценка, автора численних хорових творів, обробок народних пісень, двох дитячих опер: «Івасик Телесик» і «Лисичка, Котик, і Півник». Твори для дітей становлять значну частину його творчого доробку. Все свідоме життя композитора було присвячене школі: він викладав співи й проводив велику позакласну і позашкільну музичну роботу, широко пропагуючи українські народні пісні й твори видатних українських композиторів.

Видатному українському композитору, майстру хорових мініатюр, створених на основі кращих зразків української народної пісенності М. Леонтовичу, як і багатьом українським композиторам (М. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий), притаманним було поєднання творчості, виконавської, диригентсько-хорової та педагогічної діяльності. З ім'ям М. Леонтовича пов'язане становлення методики музичного виховання в школі на фольклорній основі. У 1898 році вийшов його «Практичний курс навчання співу у середніх школах України». Загалом М. Леонтович створив понад 300 обробок народних пісень.

В. Костенко, П. Козицький, Л. Ревуцький, А. Філіпенко - композитори, в творчості яких знайшли своє поєднання й перетворення елементи національного морально-естетичного досвіду. Тому з повним правом їх можна вважати тими видатними постатями, які брали участь у його створенні та одночасному формуванні його в дітей. Це пісні для дітей П. Козицького, дитячі

пісні та обробки народних пісень В. Косенка, це збірка «Сонечко» Л. Ревуцького і цілий окремий дитячий фольклорний світ А. Філіпенка, повз спів пісень якого не проходила протягом значного часу жодна українська дитина, що відвідувала дитячий садок.

Особливий інтерес становить педагогічна діяльність і спадщина фольклориста зі світовим іменем, композитора і педагога Ф. Колесси [38], який написав близько сотні наукових праць про народну творчість, узагальнивши в них свої багаторічні дослідження української народної пісні. Відомий фольклорист відзначає велике значення пісень у морально-естетичному розвитку, оскільки пісня плекає в народних масах почуття краси, розвиває природні обдарування народу, його фантазію пробуджує любов до музики, вона є могутнім культурним чинником.

Педагогіка не може обминути кращий доробок Я. Степового, у якому визначне місце посідають обробки українських народних пісень для дітей. Найяскравішим його дарунком дітям стала збірка «Проліски» [59]. Сьогодні, як ніколи, розкриваються широкі можливості для використання творчої спадщини Степового в роботі з молодшими школярами. Педагоги можуть успішно застосовувати репертуарну збірку «Проліски» з метою морально-естетичного виховання дітей. Яскрава образність художнього матеріалу, вдале використання імпровізаційної специфіки пісенного фольклору, простий музичний вклад, чіткий метроритм вміщених пісень та інші достоїнства як найкраще сприяють розвитку музичного чуття дитини. Композитор тонко відчув схильність дітей до конкретної характеристичності образів і зробив умисне акцент на зображальності творів. Він перетворив народні пісні у своєрідні мініатюрисценки, що передбачає застосування елементів гри, танцю, театралізації, робить можливим творче використання їх у виховній роботі з дітьми. Вихователь, вчитель який мислить не стандартно, може організувати безліч цікавих, оригінальних форм роботи на матеріалі цієї збірки. Це допоможе виховувати у дітей любов до рідної природи, доброти та інші якості особистості.

Духовне життя, духовні запити, про кого не йшлося б - дорослих чи дітей, - це дуже делікатна сфера, яка вимагає серйозного і уважного ставлення. Під загрозою насамперед діти, які живучи на своїй землі, серед рідного народу, не знають в повній мірі своєї народної спадщини. Аби переконатись в цьому, досить побувати у загальноосвітніх та музичних школах. На уроках музичного мистецтва вивчення українського народного фольклору проводиться не досить глибоко і серйозно. Якщо вивчається народна пісня, рідко можна почути цікаву бесіду чи розповідь про дану пісню. Адже на уроках музичного мистецтва діти повинні отримувати інформацію не тільки про пісні, але і про народні звичаї, обряди на яких виконувалися певні пісні. Діти повинні знати, що історія України знайшла віддзеркалення в народних піснях, думах. На уроках повинні даватися знання про історичний розвиток народної української музики. За своєю природою народна творчість - це саме те, що потрібно для музикування юних: вона яскрава, колоритна. Крім того, це рідні інтонації, які діти легко сприймають і запам'ятовують. Нарешті, що особливо важливе в масовій практиці, виконання фольклору не пов'язане з технічними труднощами. Пісенно-танцювальна музика викликає в дітей жваву реакцію, адже слухати її і грати байдуже не можливо. А саме цього вони й прагнуть.

З багатьох питань, які постають перед педагогікою у зв'язку з використанням народної спадщини, розглянемо, насамперед, якою мірою сьогодні музичний фольклор може бути джерелом виховання, формування естетичної свідомості дітей. Адже склалися нові умови життя, змінилася ладотональна і ритмічна основа сучасної музики. Це, безумовно, не могло не відбитися на такому оцінному ставленні частини дітей до народної пісні, яке не завжди збігається із загальноприйнятою оцінкою.

Сучасна соціокультурна ситуація характеризується активним впровадженням еталонів масової культури, поширеному шоу бізнесу, формуванням суспільства споживання по типу «мода». Зростає роль засобів масової комунікації, які є провідником модного, сучасного але далеко не завжди високохудожнього, морально-естетичного. Поряд з цим відбувається

зміщення центру традиційного педагогічного впливу родини і школи до юнацьких угруповань, моди, молодіжної субкультури, які стихійно спрямовують соціалізацію молоді.

Вплив музичної моди на естетичну свідомість особистості зростає в юнацькому віці, а починається в молодшому шкільному віці, коли, за свідченням психологів, соціологів, естетиків та педагогів, інтерес до музичного мистецтва починає тільки формуватися.

Народна пісня має такі музичні особливості, як наспівність, простота мелодичної і ритму, виразність мелодії, тісний зв'язок поетичного тексту з мелодією. Саме це спонукає молодь за допомогою вчителів пізнавати і цінувати пісню як невичерпне джерело народної педагогіки. Обробки народних пісень українських композиторів, пронесені через роки, нині є цінним знаряддям духовного відродження. Використання їх значною мірою впливатиме на світоглядне моральне та естетичне виховання учнів.

Великого значення набуває питання про взаємозв'язок моральних і естетичних почуттів, які перебувають в органічній єдності. Той факт, що мистецтво (найбільш концентрований вияв прекрасного) зародилося в процесі праці, підкреслює соціальну природу естетичного почуття. Естетичне завжди випливає з морального ідеалу, якщо будується на правильній основі.

Музично - пісенна спадщина українського народу високохудожня за змістом, глибокоемоційна і різнобічна за засобами виразності, здатна викликати співпереживання, радість і смуток, гнів і непримиренність. Тому українську народну музичний фольклор слід розглядати не тільки як джерело емоційної насолоди, але і як засіб естетичного і морального виховання.

Висока художність і доступність надають українській музиці великого педагогічного значення. Найкращі зразки допомагають виховувати в особистості високі моральні, естетичні, світоглядні, художньо - естетичні якості, розвивати інтерес до самого музичного фольклору, художній смак, фантазію, природні обдарування. Володіючи важливими виховними якостями, високою художністю і простотою, народна пісня легко сприймається і засвоюється найбільш повноцінно.

Таким чином, народна пісня слугує ефективним засобом морально - естетичного виховання особистості. Нею передаються моральні, соціальні, світоглядні позиції, тому вона завжди виконувала виховні функції. Народна пісня та українська музика збуджує творити красу навколо себе, донести і передати її іншим. Тому надзвичайно багаті та різноманітні за змістом народні пісні мають зайняти належне місце у формуванні морально - естетичних поглядів молодших школярів.

Основними компонентами педагогічного потенціалу української музики є інтонаційна особливість, наспівність, простота мелодії і ритмічної структури, виразність і багатство мелодій, гармонії, тісний зв'язок поетичного і музичного текстів, глибока емоційність, достовірність, глибокий виклад думки, поетичність, чистота образу, глибокий, високохудожній і правдивий зміст, відбиття історії життя народу, його думок, почуттів.

Отже, для ефективного морально-естетичного виховання особистості найбільш сенситивним періодом життя є молодший шкільний вік. Адже саме в цей період закладаються основи моральності особистості, формується її моральна вихованість. Тому морально-естетичне виховання молодших школярів сьогодні є важливою складовою змісту роботи як школи, так і позашкільних навчальних закладів, головним завданням яких є формування моральної свідомості (уявлення про моральні норми), розвиток навичок моральної поведінки, виховання моральних почуттів дитини. Саме від того, які морально-естетичні цінності засвоять молодші школярі, залежить майбутнє українського народу, української держави, адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття. Одним із провідних засобів морально-естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є український дитячий музичний фольклор, який сприяє формуванню моральної вихованості, правильному розумінню дітьми вчинків і поведінки інших людей, оволодінню ними цінностями національної музичної культури.

1.3. Особливості морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору на уроках музичного мистецтва

Морально-естетичне виховання молодших школярів на уроках музичного мистецтва має свої особливості. У дослідженні ми дотримувалися таких принципів музичного виховання молодших школярів:

1. Єдність виховання та навчання.

На кожному уроці музичного мистецтва діти взнають щось нове, набувають нових музичних навичок, вмінь, розвивають і закріплюють засвоєне ними раніше. Разом з тим, кожен урок музичного мистецтва, що розвиває різні якості особистості дитини, вносить щось нове в її загальний розвиток, у зміст її почуттів та думок, в її розуміння і оцінку життєвих явищ (в тому числі її особистих переживань і вчинків). Ці два боки музичних занять - виховний і навчальний - не існують один без одного.

2. Комплексність в музично-естетичному вихованні школярів.

Уроки музичного мистецтва в молодшому класі мають комплексний характер. До їхнього складу входять елементи різних видів практики і теорії музичного мистецтва, відібрані за принципами: а) цінності для виховної роботи; б) обов'язковості для початкової загальної музичної освіти; в) доступності для дітей молодшого шкільного віку. Комплексний зміст предмету визначає різноманітність видів музичної діяльності, взаємозв'язок яких відіграє важливу роль в період початкового активного залучення дітей до музики, і музикальність учня отримує найкращий розвиток при тренуванні в різних видах діяльності - в музичному сприйнятті, в виконанні, в музично-аналітичній роботі, при засвоєнні музично-теоретичного та історичного матеріалу.

3. Зв'язок теорії і практики.

Музично-теоретичний матеріал в шкільній роботі не є самоціллю, він, як правило, служить кращому розумінню і засвоєнню музичного матеріалу. Таким чином, уже за своїм характером цей матеріал повинен бути тісно пов'язаний з практикою. В умовах роботи з молодшими школярами всяке відхилення від цього

принципу може особливо шкідливо відобразитись на її результатах, оскільки, отримуючи певний теоретичний матеріал без музичного досвіду, діти, як правило, не можуть застосувати його практично. Важливим є усвідомлення засвоєння музичних знань та навичок. Правильне розуміння та застосування принципу свідомості у справі музичного виховання дітей є важливою умовою ефективності роботи учителя музичного мистецтва як у виховному, так і в навчальному аспекті.

4. Доступність та послідовність викладу навчального матеріалу.

Доступність навчального матеріалу і педагогічних вимог має важливе значення для ефективності музичного навчання. Це питання постає при доборі пісень, репертуару для слухання, для гри в оркестрі дитячих музичних інструментів, вправ для співу по нотах, при поясненні деяких музичних понять, при виконанні дітьми тих чи інших завдань.

5. Наочність на уроках музичного мистецтва.

Цей принцип розглядається нами з точки зору використання на уроках музичного мистецтва портретів композиторів, малюнків, картин, пов'язаних із змістом або створенням музичних творів, таблиць тощо. Це допомагає й полегшує засвоєння дітьми музичних творів, пробуджує інтерес до музики, допомагає різноманітно і яскраво проводити урок музичного мистецтва.

6. Інтерес і активність учнів.

Цей принцип ми втілювали за допомогою підбору цікавого репертуару, організацією слухання, виразним виконанням твору, коротким словом про виконану музику, ігровими методами та ін.

7. Міцність засвоєння навчального матеріалу.

Загальною умовою цього принципу є реалізація всіх попередніх принципів навчання - систематичності, зв'язку теорії і практики, інтересу і активності, свідомості, наочності.

Методи морально-естетичного виховання молодших школярів визначаються нами як дії педагога, спрямовані на загальний музично-естетичний розвиток учнів. Вони ґрунтуються на основі активної взаємодії вчителя і учнів. У цьому складному педагогічному процесі провідна роль відводиться учителю, який,

враховуючи індивідуальні потреби, інтереси, і досвід учнів, організовує їхню діяльність на уроках музичного мистецтва. Загалом методи, які ми використовували були спрямовані на виховання естетичного ставлення школярів до музики, емоційного відгуку, музичної чутливості, оцінного ставлення, виразного музичного виконання.

Оскільки методи музичного навчання і виховання єдині за своїм педагогічним спрямуванням, тому навчання музики, особливо народної, водночас і виховує, і розвиває. Це спричинило пошук для нашого експерименту тих здобутків музичної педагогіки, які стосуються розвитку специфічних здібностей дітей: до самостійної творчості в кожному виді музичної діяльності.

Для музичного розвитку важливе неодноразове повторювання якогось завдання, яке часто будується на основі показу. Разом з тим важливо розвивати в дітей самостійність дій в процесі опанування різним фольклорним матеріалом.

Завдання морально-естетичного виховання засобами музичного фольклору підпорядковані загальній меті гармонійного розвитку особистості дитини і будуються з урахуванням своєрідності музичного мистецтва і вікових особливостей молодших школярів:

1. Виховувати любов та інтерес до народної музики. Це завдання вирішується шляхом розвитку музичного сприймання, яке допомагає дитині гостріше відчувати й осмислити зміст почутих творів.

2. Збагачувати музичні враження дітей, одночасно ознайомлюючи їх з різними музичними творами (народними, класичними, сучасними, духовними).

3. Ознайомлювати дітей з найпростішими музичними поняттями, розвивати навички слухання музики, співу, музично-ритмічного руху, гри на дитячих музичних інструментах на основі народних методів і підходів.

4. Розвивати емоційну чутливість, сенсорні здібності і ладовисотний слух, відчуття ритму, формувати співочий голос і виразність рухів, базуючись на традиціях і звичаях, а також на обрядовій творчості народу.

5. Прищеплювати елементарні співочі та рухові навички, добиваючись простоти, природності й виразності виконання музичних творів, як це прийнято

в народі.

6. Сприяти виникненню і початковим виявам музичного смаку на основі отриманих вражень і уявлень про музику, формуючи спершу вибіркове, а потім оцінне ставлення до народних музичних творів.

7. Розвивати творчу активність в усіх доступних дітям видах музично-фольклорної діяльності: відтворенні характерних образів в іграх і хороводах використанні вивчених танцювальних рухів у нових, самостійно знайдених поєднаннях; імпровізації маленьких пісень, співанок. Тоді формується самостійність, ініціатива і прагнення застосувати в повсякденному житті вивчений репертуар.

8. Створювати і систематизувати уявлення учнів про музику, її виразні засоби, основні елементи музичної мови, сприяти розвитку і збагаченню культури почуттів учнів, потреби берегти, продовжувати і примножувати традиції свого народу.

Педагогічне керівництво морально-естетичним вихованням учнів молодших класів засобами української народної музики побудовано на двох основних формах навчання: урочна і позаурочна форми навчання. Крім того може також використовуватися позакласна і позашкільна виховна діяльність.

Урочна робота, як головна форма і складова педагогічного керівництва морально-естетичним вихованням учнів засобами народної музики в школі, має свої специфічні особливості. Для успішного розв'язання завдань морально-естетичного виховання необхідно саме з раннього шкільного віку прилучати школярів до народної музики.

Велику користь і радість одержують учні початкових класів від виконання народних пісень. Завдяки єдності тексту та музики, народні пісні володіють великими можливостями емоційного впливу на дитину. Народна пісня - один із дієвих засобів естетичного і морального виховання учнів початкових класів.

Важливо знайти способи й засоби педагогічного впливу, які найбільше відповідають даному віку дітей. Для всебічного розвитку дуже важливе

формування особистості в ідейно-моральному напрямку, активізація розумової діяльності, естетичної чутливості.

Естетичне ставлення до музики - це відображення її у свідомості дитини, комплекс індивідуальних, вибіркових зв'язків особистості дитини з творами музичного мистецтва та різними видами музичної діяльності. Якщо у дитини викликає захват краса, мужність, відображені в музиці, - то цим розв'язується основне завдання морально-естетичного виховання і успішно формується музична діяльність.

Тому в систему морально-естетичного виховання молодших школярів засобами дитячого музичного фольклору, ми ввели ряд пісень, за допомогою яких ефективніше розвивається морально-естетична культура дітей. В комплексі з вивченням пісень проводилися також інші види діяльності (гра на дитячих інструментах, розповіді, бесіди, слухання музики, дидактичні ігри, інсценізації, музичні розваги, творча робота).

Наводимо твори, які використовувалися: «Гей там на горі січ іде». Гармонізація Я. Степового. «Колискова» муз. Я. Кльоца. «Ой ну, коточок» (українська народна пісня, колискова). «Ой ти, коте, не гуди» (українська народна пісня). «Ходить сонко по вулиці» (українська народна пісня). «Колискова» сл. Чередниченко, муз. Шаповаленко. «Українець» муз. Гайворонського, гармонізація М. Барабаша. «Іди, іди, дощику» (українська народна пісня). «Ой єсть в лісі калина» обр. Л. Ревуцького. «Ой по горільон, льон» обр. Г. Верьовки. «Пісня Лисички» (з дитячої опери «Коза-дереза», муз. М.Лисенка). «Свище люта завірюха» муз. Звалишина, сл. Лисича. «Пісенька курчат» (українська народна пісня). «Коляда, коляда» (українська народна пісня). «Щедрик, ведрик» (українська народна пісня). «Гонить Славка пасти кози» (українська народна пісня). «Два когути червоненькі» (українська народна пісня). «Гарно поряд з мамою» сл. і. Волгіної, муз. А. Філіпенка. «Ой весна» (українська народна пісня). «Веснянка» сл. П. Глібова, музика народна.

Отже, молодший школяр за роки навчання в школі слухає велику кількість різноманітних і різножанрових творів, які сприяють формуванню

художнього смаку, виховуючи думки та почуття, отримують різноманітні морально-естетичні враження.

Висновки до першого розділу

На основі результатів вивчення наукової літератури і практики (Вишневський О.І. «Теоретичні основи сучасного українського виховання», Ушинський К.Д. «Человек как предмет воспитания», Ветлугина Н.А. «Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності», Виготський Л.С. «Детская психология» та ін.) доведено, що морально-естетичне виховання було і залишається однією з найважливіших проблем формування особистості, яку розглядали й розглядають багато педагогів, психологів, роздуми та практичні здобутки яких є принциповими положеннями становлення людини. Обґрунтовано, що морально-естетичне виховання – поступальний, багатогранний процес, що здійснюється на основі комплексного підходу і передбачає формування моральної свідомості учнів, моральних переконань, почуттів та морально-естетичних норм поведінки. Тому завдання морально-естетичного виховання полягає в утвердженні принципів загальної моралі, людської гідності, національної свідомості, патріотизму, злагоди між людьми, доброти та інших чеснот, а також виховання духовної єдності поколінь, закріплення досвіду гуманних взаємин, формування морально-естетичних знань, навичок свідомої культурної поведінки.

Для ефективного виховання особистості найбільш сенситивним періодом життя є молодший шкільний вік. Адже саме в цей період закладаються основи моральності особистості, формується її моральна вихованість. Тому морально-естетичне виховання молодших школярів сьогодні є важливою складовою змісту роботи як школи, так і позашкільних навчальних закладів, головним завданням яких є формування моральної свідомості (уявлення про моральні норми), розвиток навичок моральної поведінки, виховання моральних почуттів дитини. Саме від того, які морально-естетичні цінності засвоять молодші школярі, залежить майбутнє

українського народу, української держави, адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття. Одним із провідних засобів морально-естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є український дитячий музичний фольклор, який сприяє формуванню моральної вихованості, правильному розумінню дітьми вчинків і поведінки інших людей, оволодінню ними цінностями національної музичної культури.

На підставі аналізу джерел з проблеми дослідження ми дійшли висновку, що розвинуту у морально-естетичному плані особистість молодшого школяра характеризує наявність гуманістичних якостей і почуттів, що складають морально-естетичну свідомість: інтерес до музичного мистецтва, художній смак, розвиненість творчих здібностей, грамотне судження про музичні твори, можливість самостійно й об'єктивно оцінювати їхній моральний зміст, що дасть можливість у подальшому будувати своє життя відповідно до вищих норм людської моралі й естетичної довершеності.

Проаналізувавши стильові ознаки української народної пісні та її педагогічний потенціал, ми визначили, що вона слугує ефективним засобом морально - естетичного виховання молодших школярів. Нею передаються моральні, соціальні, світоглядні позиції, тому вона завжди виконувала виховні функції. Народна пісня та українська музика збуджує творити красу навколо себе, донести і передати її іншим. Тому надзвичайно багаті та різноманітні за змістом народні пісні мають зайняти належне місце у формуванні морально - естетичних поглядів молодших школярів.

Аналіз шкільної практики виховання дає можливість зробити висновок, що морально-естетичне виховання школярів здійснюється у нерозривній єдності процесів навчання та позаурочної роботи. Дітей залучають до різнопланових сфер діяльності, застосовуючи такі форми роботи (з метою формування морально-естетичної культури) як бесіда, тематична розповідь, гра тощо.

Дедалі помітнішою стає інтеграція шкільної позаурочної роботи з діяльністю центрів виховної роботи (гурткова робота, міжшкільні конкурси, вікторини та ін.).

Для молодших школярів характерною є увага до морального боку вчинків, бажання дати вчинкам моральну оцінку, і, в свою чергу, отримали оцінку оточуючих. Проведення уроків музики на високому професійному рівні з урахуванням морально-естетичних цінностей української музики, допоможе дітям глибше відчувати красу людських взаємин, визначити свою моральну позицію в різних життєвих ситуаціях, перевірити правильність вибору вчинку.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

2.1. Діагностика сформованості морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору

Експериментальна база дослідження проводилася на базі закладу: «Навчально – виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – гімназія №23 Вінницької Міської Ради» протягом педагогічної практики 2016 року з учнями 2 – Б і 2 – В класів. На *першому етапі* констатуючого експерименту було використано анкетування. Учням було запропоновано відповісти на такі запитання:

1. Які народні пісні ти знаєш? Скажи назву, чи наспівай кілька рядків.
2. Чи співають народні пісні твої батьки, родичі? Чи вчать вони тебе цих пісень?
3. Чого вчать вас козацькі пісні, які ви вивчили на уроці?
4. Які почуття викликають у вас колискові пісні? Які колискові ти знаєш?
5. Чи хотіли б ви вивчати нові українські пісні?
6. Чи берете участь у шкільних святах, розвагах?

На перше запитання більшість дітей відповіли, що подобаються народні пісні, але в невеликій кількості змогли назвати або заспівати народні пісні. Пісні, які діти назвали: «Розпрягайте, хлопці, коні», «Ой, чий то кінь стоїть», «Ой, на горі жито, сидить зайчик», «Ходить сон коло вікон, а дрімота коло плота».

На друге запитання діти відповіли більш впевнено. Майже всі сказали, що батьки та родичі співають народні пісні в основному коли відмічають якесь свято, і тоді діти запам'ятовують пісні, якічують. Тільки кілька учнів відповіли, що їх вчать народним пісням бабусі, у яких діти залишаються на канікулах або вихідних.

На третє запитання учні відповіли за допомогою вчителя, та спрямовуючих запитань. Наприклад: «Чи вчать козацькі пісні бути сміливими, чесними, любити Україну?», «Що ви відчуваєте, коли співаєте ці пісні?». Відповіді дітей: «Я відчуваю себе сильним і безстрашним», «Я відчуваю гордість за Україну», «Я пишаюся тим, що я українець», «Ці пісні вчать нас бути вірними товаришами».

Четверте запитання у всіх учнів викликало майже однакові відчуття. Вони відчували настрій колискових, але не могли виразити його на словах. Діти говорили, що відчувають «мамину ніжність», турботу. Назвати чи заспівати колискові змогли тільки п'ятеро дітей з класу.

На п'яте запитання всі учні дали позитивну відповідь. Вони говорили: «Хотіли б вчити більше колядок і щедрівок, щоб можна було у різдвяні свята ходити цілим класом і колядувати та щедрувати», «Було б цікаво співати веселі, жартівливі пісні».

Запитання про участь у шкільних, класних святах у дітей викликало усмішки. Вони сказали, що їм цікаво дивитись на свята, а приймати участь у них декому соромно, декому хотілося б, але їх не залучають до участі, була група дітей які сказали, що їм такі свята не подобаються, бо у школі вони проводяться «довго і нудно».

На *другому етапі* констатуючого експерименту ми вивчали оцінювання школярами здатності до самовиховання моральних якостей, що їм імпонують. Можна виділити дві групи учнів: перша – з адекватним чи близьким до них, друга – із різко завищеними або заниженими самооцінками та оцінками взірців. Учні першої групи досить високо розуміють важливість наслідування ідеалу. Вони переживають свою невідповідність взірцю. Для другої групи значимість ідеалу не викликає прагнення до самовдосконалення: обраний моральний ідеал стає лиш об'єктом захоплення.

Молодші школярі вживають терміни, пов'язані з моральними якостями. Але далеко не всі учні розуміють їх зміст, далеко не всі ці терміни входять у механізм регуляції поведінки. Так, 75% молодших школярів вживає термін

чесність, 73% - доброта, 60% - сміливість і боягузтво, 50% - нечесність тощо. Але рівень розуміння цих термінів у них ще низький.

Для діагностики вихованості морально-естетичних почуттів молодших школярів засобами музичного фольклору виділено такі *критерії*: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. До кожного з цих критеріїв були визначені показники.

Показником *когнітивного* критерію є рівень обізнаності школярів українських народних пісень; уявлення щодо морально-естетичних цінностей і прояву емоцій та почуттів.

Емоційно-мотиваційний критерій характеризується ставленням до українських народних пісень, особистою зацікавленістю у їх вивченні; здатністю адекватно оцінювати та реагувати на морально-естетичні ситуації в процесі спілкування і взаємин з однолітками, товаришами, дорослими.

Показником *діяльнісно-практичного* критерію є дії та вчинки, що демонструють виявлення морально-естетичних почуттів (товариськості, доброти, справедливості та ін.); вміння контролювати та коригувати власну поведінку відповідно до морально-естетичних цінностей.

Використання емпіричних методів дослідження: анкетування, інтерв'ю, бесіди, спостереження за виховним процесом, позаурочною діяльністю з метою визначення індивідуально-особистісних особливостей учнів, аналіз психолого-педагогічного дослідження дав нам змогу визначити рівні вихованості морально-естетичних почуттів: початковий, середній, високий.

Початковий рівень вихованості морально-естетичних почуттів засобами музичного фольклору характеризується: нестійким емоційним тоном почуттів, ситуативністю емоцій; слабкою обізнаністю зі змістом пісень та виконавським (репродуктивним) ставленням до них; нестабільністю емоційних станів, відсутністю стійких морально-естетичних почуттів.

Середній рівень характеризується: наявністю достатнього емоційного тону почуттів, ситуативних емоцій; фрагментарним творчим ставленням

щодо опрацювання і відтворення пісень; розумінням їх змісту, розкриттям ідейно-художньої та морально-естетичної сили образів твору; стабільністю емоційно-почуттєвих станів; здатністю керуватися морально-естетичними почуттями у власній життєдіяльності.

Для високого рівня вихованості морально-естетичних почуттів засобами музичного фольклору характерним є: інтенсивний емоційний тон почуттів і ситуативних емоцій; знання змісту пісень, життєрадісні емоційно-почуттєві стани (настрої), які виникають перед сприйманням пісні; максимальний вияв творчих можливостей школяра (чітке обігрування сюжету пісні), підпорядкування своєї поведінки морально-естетичним цінностям.

У ході констатувального експерименту були проведені бесіди з учителями початкових класів та батьками молодших школярів, спостереження за навчально-виховним процесом, позаурочною діяльністю які показали, що музичний фольклор іноді використовується у роботі з молодшими школярами. Однак, відсутнє прагнення розкриття емоційно-почуттєвого змісту народних пісень.

Проведення анкетування, інтерв'ю, спостереження за використанням музичного фольклору на уроках музичного мистецтва дало нам змогу зібрати первинний матеріал щодо стану вихованості морально-естетичних почуттів учнів.

Початковий рівень вихованості морально-естетичних почуттів мають 72% учнів; *середній* – 23%, *високий* – 5%.

Встановлено, що реальний стан сформованості морально-естетичних почуттів (доброти, чесності, гумору, товариськості, працелюбності, справедливості, прекрасного, патріотизму, милосердя) характеризується складністю та суперечливістю.

Було виявлено, що завдання виховання моральних та естетичних почуттів дітей засобами музичного фольклору усвідомлюється недостатньо. Спостереження, проведені на уроках музичного мистецтва засвідчили, що

українські народні пісні іноді використовують у роботі з молодшими школярами. Проте, в цій роботі ми не виявили цілеспрямованості в ознайомленні з музичним фольклором, оскільки вчителі проводять здебільшого ознайомлення дітей з сюжетом пісні формально, не звертаючи уваги на почуття героїв пісні та вихованців.

У ході *третього етапу* експерименту, ми ставили за *мету*: виявити особливості емоційно-чуттєвого сприйняття молодшими школярами українського пісенного фольклору. Метод: бесіда з учнями.

Ми проінформували учнів класу: «Уважно прослухайте пісню і спробуйте її охарактеризувати словами, а потім під музику спробуйте передати почуття героїв мімікою та жестами».

Учням було запропоновано прослухати такі народні пісні:

- «Добрий вечір, лисонько, куди йдеш?»
- «Занадився журавель»,
- «Ой на горі тай женці жнуть»,
- «Ой у полі жито».

Запитання, які були задані школярам:

- Який характер має ця музика (сумний, веселий, грайливий, бадьорий...?.)
- Які почуття викликала ця пісня у тебе?
- Як би ти назвав цей твір?
- Охарактеризуй героїв пісні. Які почуття вони переживають?
- Яка пісня тобі найбільше сподобалась і чому?

У процесі бесіди діти вели себе вільно, вони з задоволенням виявляли свої почуття і своє ставлення до творів.

На запитання: «Який характер має ця пісня ?» частина дітей дала правильну відповідь:

«Добрий вечір, лисонько» - характер веселий, жартівливий.

«Занадився журавель» - характер жартівливий, грайливий.

«Ой на горі тай женці жнуть» - характер вольовий, стриманий, мужній.

«Ой на горі жито» - сумний, журливий.

Наступне завдання передбачало вивчення морально-естетичного сприйняття учнями фольклорних зразків.

Дітям запропонували прослухати музичні твори, а після цього провели бесіду за нижче вказаними запитаннями. Але перед слуханням музики учням пояснили: «Уважно прослухайте твір, особливу увагу зверніть на вчинки героїв пісні».

Пісні для слухання були невідомі дітям. Це народні подільські пісні, які були записані у далеких подільських селах. Отже, характеристики даних творів діти не чули, таким чином відповіді учнів були особистими, вони виражали свої особисті думки і почуття.

Пісні для слухання: «Ой, мамо, моя ріднесенька», «Гей чужина не родина», «Неслухняний Василечку», «Стара мати має доньку», «Ой чумак чумаченько».

Запитання до прослуханих творів:

1. Про що пісня розповідає?
2. Охарактеризуйте героїв пісні.
3. Що вам сподобалось (не сподобалось) у вчинках головних героїв?
4. Які риси характеру ви хотіли б запозичити у героя пісні, а які ні ?
5. Як би ви вчинили на місці персонажу?
6. Що би ви побажали герою пісні?

На запитання: «Про що пісня розповідає?» - діти в основному переказували зміст прослуханого твору. Частина дітей спробувала узагальнити зміст твору і зробити деякі висновки з прослуханого.

Наприклад:

Пісня «Ой, мамо, моя ріднесенька». Відповіді учнів: «Ця пісня говорить про те, щоб ми любили і поважали старших», «Пісня вчить нас бути добрими, щирими».

Пісня «Гей чужина не родина». Відповіді учнів: «Пісня каже, щоб ми гордились своєю Україною», «Потрібно любити свою Батьківщину, а з людей, які до нас приїхали, в яких інша мова, які не схожі на нас не можна насміхатися, їх потрібно поважати, бо ми для них теж незрозумілі».

Головних героїв пісень діти характеризували досить вміло. Вони виділяли в них позитивні та негативні якості. На запитання: «Які риси характеру ви хоті, б запозичити у героя пісні, а які ні?». Діти давали правильні відповіді про хороше та погане, але відчувається недостатність досвіду у морально-естетичному відношенні до навколишнього світу, до людей. Відповіді в основному були дані за допомогою спрямовуючих запитань педагога.

На четвертому етапі констатуючого експерименту враховувались усі критерії: знання дітьми музичного матеріалу, якість музичних уподобань, здатність учнів до художньої оцінки музичних образів та творчої інтерпретації музично-художніх вражень від сприймання пісенних образів. На основі цих критеріїв виокремлені такі рівні сприймання молодшими школярами музичного фольклору:

- *індеферентний* (діти байдужо сприймають українські пісні; емоційна реакція відсутня; потяг до художніх оцінок відсутній; творча інтерпретація вражень не відчувається);

- *неадекватний* (діти імпульсивно реагують на емоційний характер пісні, проте реакції часто неточні; знання музичного матеріалу епізодичні і несистемні; художня оцінка збліднена і нерозгорнута, інтерпретація вражень відбувається на рівні запозичення або наслідування);

- *логізований* (школярі переважно раціонально реагують на музичні образи; логічний підхід до оцінки образів домінує над емоційно-образним; інтерпретація вражень відбувається на рівні логізованих розмірковувань);

- *творчо-інтерпретаційний* (учні яскраво реагують на музичні образи; реакція на музику емоційна; художня оцінка тяжіє до розуміння виразності музичного матеріалу; знання мистецьких засобів є основою оцінки).

Кількісна обробка отриманих даних виявила певне співвідношення рівнів сприймання молодшими школярами музичного фольклору на різних стадіях експерименту (Табл. 1).

Таблиця 1.

Рівні сприймання музичного фольклору	Сприймання без установки	Сприймання на рівні установки
Індиферентний	12%	6%
Неадекватний	21%	12%
Логізований	46%	38%
Творчо-інтерпретаційний	21%	44%

Таким чином, дослідження констатуючого експерименту показало, що за умов, які склалися, початкова ланка освіти має перетворитися в той етап, на якому були б закладені передумови формування морально-естетичної вихованості молодших школярів. Маленька людина має відчувати себе захищеною, потрібною, значимою, неповинна вдаватися до грубощів у взаєминах з іншими, позбутися агресивності, злості, зверхності. Один, з шляхів розв'язання поставленого завдання – це виявлення форм, засобів і методів морально-естетичного виховання. Шкільна практика засвідчує, що вчитель початкових класів, втративши орієнтири у морально-естетичному вихованні відчуває найбільші складнощі саме у розв'язанні завдань становлення і розвитку у молодших школярів першооснов моральної культури. Сучасна школа виявилась нездатною до результативного формування морально-естетичної вихованості з урахуванням досягнень сучасної науки, оскільки практика свідчить: вся робота обмежується окремими заходами, виховними «моментами». В умовах перевантаження навчальної програми сучасної початкової школи особлива роль у формуванні морально-естетичному вихованні молодших школярів належить позаурочній діяльності, адже вона має значний арсенал активних форм, специфічних методів і прийомів виховної роботи. У зв'язку з тим, що позакласна робота не регламентована у часі, її легше диференціювати з урахуванням вільного вибору дитиною сфери діяльності.

2.2. Методика морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору

На основі розроблених методів морально-естетичного виховання молодших школярів засобами української народної музики, виникла можливість визначити завдання для проведення *формувального експерименту*, які підпорядковані загальній меті всебічного і гармонійного виховання особистості дитини і будуються з урахуванням своєрідності народного музичного мистецтва і вікових особливостей молодших школярів.

Серед завдань були такі:

1. Виховувати любов та інтерес до музичного фольклору. Це завдання вирішується шляхом музичного сприймання, музичного слуху, які допомагають дитині гостріше відчувати й осмислити морально-естетичну сутність героїв, яка відображена у музичному фольклорі. Формувати музичні враження дітей, в процесі опанування різножанровими українськими народними та класичними творами.

2. Розвивати емоційну чутливість, як основу естетичного відчуття.

5. Формувати спершу вибіркове, а потім оцінне ставлення до музичного фольклору.

6. Розвивати творчу активність в усіх доступних дітям видах музичної діяльності; відтворення характерних образів в іграх і хороводах; використані на практиці набутого досвіду; імпровізації маленьких пісень, співанок; запам'ятовувати та виконувати народні пісні. Цим самим формується самостійність, ініціатива і прагнення застосувати в повсякденному житті вивчений репертуар, грати на музичних інструментах, співати та вивчати нові українські народні пісні.

Логіка процесу формування морально-естетичного досвіду засобами української народної музики зводиться до послідовного переводу школярів з емоційного рівня осягнення моральних ідей до їх усвідомлення і діяльного втілення.

Розроблена нами *методика* складається з двох етапів:

1 етап - формування емоційної чутливості в процесі сприймання змісту фольклорного матеріалу (пробудження емпатійних почуттів та їх експансивних проявів).

2 етап - розвиток моральної основи поведінки (спонукання учнів до проявлення пережитих почуттів, усвідомлених моральних уявлень в музично-творчій діяльності; яка проводиться в формі інсценізацій, імпрровізацій, театралізації казок).

Ми переконалися, що процес формування морально-естетичного досвіду починається з зародження емоційної чуйності як здатності переживати смисловий зміст музичних творів.

Експериментальна робота на *формувавальному етапі* проводилася з метою апробації методів морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору, отримання достовірних даних про ефективність їх використання, впровадження шляхів формування морально-естетичного виховання молодших школярів.

Організаційно-методичне забезпечення педагогічного керівництва морально-естетичним вихованням молодших школярів засобами української народної музики проводилось на уроках музичного мистецтва. Ці форми роботи включали в себе такі види діяльності:

1. Вивчення творів різних жанрів українського дитячого музичного фольклору.
2. Творча діяльність дітей на уроці музичного мистецтва.
3. Гра на дитячих музичних інструментах.
4. Слухання музики.
5. Ігрова музично-дидактична діяльність на уроці.

Вивчення кожної пісні ми проводили за такими етапами. Спочатку ми вводили невелику розповідь про даний твір, настроювали дітей на уважне слухання пісні. Після прослуховування проводили невелику бесіду, під час якої за допомогою спеціальних запитань вчителя діти характеризували своє ставлення до героїв пісні, почуття, які викликала в них дана пісня, це допомагало учням

поглибити морально-естетичні почуття на рівні осмислення, розвивало оцінні уміння, навички аналізу, узагальнення моральної суті героїв та явищ, розширювало морально-естетичні та етичні знання.

Процес розучування ми проводили в два етапи: попереднє ознайомлення дітей з піснею та наступне розучування, коли проводиться основна робота з навчання співацьких навичок.

Вивчивши пісню, ми кілька разів повторювали її, закріплювали виразне виконання, основне - перевіряли уміння самостійно застосовувати її на практиці. Після вивчення пісні ми проводили етап розвитку моральної основи поведінки. А саме, спонукання учнів до проявлення пережитих почуттів, усвідомлених моральних уявлень в музично-творчій діяльності, яка проводиться у формі інсценізацій, імпровізацій.

Серйозну увагу при вирішенні завдань морально-естетичного виховання ми приділяли в роботі з дітьми над правилами поведінки. Правило стає керівництвом до дії для дітей за двох умов:

- а) учні повинні бути «авторами» або співавторами правил, тобто створювати їх самостійно або разом із педагогом;
- б) діти повинні контролювати виконання цього правила своїми однолітками.

Ми спрямовували учнів на створення правил на основі аналізу поведінки однокласників на уроці музичного мистецтва, під час вивчення рухів під музику (хороводи, ігрові пісні).

При цьому учням ставились питання, наприклад: «Чи гарно закінчив танок Ілля?», «Чому Маринка після танцю залишилась стояти сама?», «Що вам не сподобалось в поведінці Іллі?», «Як повинен поводити себе хлопчик після закінчення танцю, щоб не образити дівчинку?». Після розмови з учнями пропонувалось подумати і показати, як можна закінчити танок, розповісти про це. Так створювались виведені самими дітьми правила поведінки, до кінця уроку це був уже цілий ряд правил, який допомагав дітям коригувати свої вчинки. Наприклад:

«Якщо запрошуєш на танок - попроси ввічливо».

«Умієш гарно танцювати - навчи товариша».

«Знаєш слова пісні - розучи їх із своїми друзями».

«Ніколи не смійся з невдач товаришів».

Під час проведення уроків музичного мистецтва ми систематично використовували ситуації, які виникали стихійно і спеціально створювали ситуації, під час яких діти мали можливість вправлятися у бажаній поведінці. Вони ставлять учнів перед вибором між своїми інтересами та інтересами однокласників, при цьому особливу увагу приділяли формуванню бажань проявляти чуйність, отримувати задоволення від проявлення дружби, добрих почуттів, уваги. Наприклад, на одному уроці під час вивчення рухів під музичну гру «Мак» (М. Леонтовича) у Артема ніяк не виходили рухи танцю. Деякі діти сміялися з нього, а Микола сказав: «Незграбний, як ведмідь», - тоді засміявся вже весь клас. Ми були вимушені зупинити їх, пояснюючи, що сміх прикрашає наше життя, робить його веселим тільки тоді, коли сміх добрий, а не злий. Сміятись із біди товариша, його невміння, незнання соромно, негарно. Такий сміх не може принести радість, він приносить біль. Ми запропонували дітям подумати, як можна допомогти Артемові.

Цікавою була ситуація (навмисно нами створена), коли діти середніх класів показували дитячу оперу К. Стеценка «Лисичка, котик і Півник» (за мотивами української народної казки) для дітей молодших класів. Ми поставили в залі менше, ніж потрібно було стільців. Дітей - 36, стільців - 26. Всі почали сідати, а 10 дітей залишилось стояти. Виникали запитання серед дітей «Як бути?», «А що більше місць немає?». Тоді п'ятеро хлопчиків запропонували місця дівчаткам, зробили це з охотою і навіть з гордістю. За їх прикладом знайшлося ще п'ять хлопчиків, які поступилися місцем, а потім вони пішли із своїми друзями в сусідні класи і принесли необхідну кількість стільців. Ця ситуація послужила прикладом, як можна допомогти товаришу, проявити повагу до дівчинки.

У експеримент ми вводили такий цікавий вид музично-творчої діяльності, як співацька імпровізація, на зразках музичного фольклору. Вона може бути не тільки індивідуальною, а й колективною, по «ланцюжку»: починає співати

мелодію один учень, продовжує другий, третій і т.д.. Співацька імпровізація створювалася у куплетно-варіаційній формі. При цьому приспів співав увесь клас. Аналогічним чином виконувалися інструментальні імпровізації, учням надавалося право вибору дитячих музичних інструментів. Вчитель грав знайому українську народну пісню, а діти по черзі, а потім групами старались додати щось своє, збагатити даний твір. Діти усвідомлювали, що завдяки зусиллям кожного може вийти оригінальний твір.

На експериментальних уроках музичного мистецтва ми проводили спільне складання казки під враженням прослуханої музики. Наприклад, для слухання ми обирали такі твори, як «Гуцульські наспіви» (сопілка), «Наспіви з полонини» (троїсті музики), «Віночок» на теми українських народних пісень для оркестру народних інструментів(обр. В.Лапченка). Якщо дітям було важко почати імпровізацію – допомагав учитель, а учні продовжували. Наприклад: Вчитель: Ви уважно слухали музику? Мабуть помітили, що твір розпочинався помірною, лагідною, спокійною мелодією. Отже, нашу казку ми можемо розпочати так: В одному далекому царстві, за горами, за річками жила гарна та розумна дівчинка. А якою вона була? Хто розкаже ? Адже потім звучала весела бадьора мелодія. Дайте ім'я дівчинці, охарактеризуйте її, як вам підказує музика.

Учень: Дівчинку звали Зоряна, тому, що музика звучала світла, прозора. Вона була роботяща та весела (і так далі).

Цей вид роботи допомагає дітям зрозуміти, що музика постійно змінюється, в ній немовби відбуваються якісь події. Діти привчаються слухати музику більш уважно, намагаючись не пропустити жодного звуку.

Для спонукання учнів до елементів пісенної творчості ми проводили на уроках обов'язково кілька творчих вправ. Це активізувало увагу дітей, заставляло їх творчо мислити, активізувало розумову діяльність, дало можливість визначити музичні здібності та можливості дітей всього класу.

Наприклад:

1. Вчитель дає ляльку учневі і пропонує придумати для неї колискову мелодію без слів (співати «люлі-люлі», «баю-бай», «ля-ля», «а-а»), хто хоче, може

придумати слова до мелодії, яка сподобалась.

2. Вчитель починає співати українську народну пісню, а потім пропонує скласти свою мелодію до слів з прослуханої пісні.

3. Пропонується учням така імпровізація: проспівати своє ім'я та ім'я свого товариша.

4. Дітям пропонують так звані музичні запитання і відповіді. Їм нагадують, що в розмовній мові на запитання дістають відповідь, наприклад: «Ти куди йдеш?» - «Додому». Це можна зробити й співаючи. Виконуючи пісні-зразки, ми звертали увагу на характер запитання й відповіді, які звучать по різному. Наприклад, у народних піснях «Добрий вечір, дівчино, куди йдеш?», «Ходить гарбуз по городу», «Чижику, чижику», «Чом стоїш, чом не йдеш?».

5. Звертається увага дітей на те, що музика може виражати різні почуття, бути то веселою, то сумною. Діти розуміють завдання і, прослухавши два контрастних зразки пісень (української народної пісні «Щебетала пташечка», «Я маленький пастушок»), імпровізують веселу, жваву мелодію, та сумну повільну мелодію.

Гуманне ставлення учителя до кожного з вихованців дозволило нам в кожній дитині помітити і відзначити щось позитивне: в одних - правильне, виразне виконання пісні, в інших вміння уважно слухати музику і розповісти про неї, в третіх - спробу знайти нестандартний варіант інструментального супроводу і т.д. При цьому, всі зауваження висловлювалися доброзичливо. Головне - педагогічна оцінка була оптимістичною і обов'язково підтримувала в дитині віру в свої сили. Наприклад:

- У тебе ще не зовсім виходить мелодія пісні, зате ритмічний рисунок - без жодної помилки. Ти вдома повтори цю пісню, і на наступному уроці у тебе вийде краще.

- Молодець, проспівав майже правильно, тільки найвищий звук «не дотягнув». А тепер візьми правильно дихання і спробуй ще раз.

- Тепер значно краще. Залишилось ще трохи постаратись - і все буде гаразд.

- Діти, чи чули ви, які влучні слова знайшов Володя для визначення характеру музики?

Проте для успішності навчальної діяльності і виховання повноцінної особистості недостатня тільки оцінка вчителя, доцільно і в дітей формувати вміння оцінювати власні дії і вчинки. Це нелегко для молодших школярів. Самооцінку легше сформувати, якщо учні мають досвід у оцінюванні своїх однокласників.

Почуття молодших школярів, викликані музикою, нерідко набувають соціального характеру. Дитину хвилюють народні стрілецькі пісні, присвячені любові до Батьківщини, діти відчують героїчний жанр, захоплено слухають і виконують такі твори. Учні добре сприймають і люблять виконувати ліричні народні твори. У репертуар ми включили твори близькі інтересам дітей. Це світ тварин і птахів. Ще більшою різноманітністю позначаються народні танці.

У творах, призначених для колективного інструментального музикування, ми враховували виконавські можливості дітей. Ось деякі побажання, що ґрунтуються на досвіді нашої роботи з дітьми.

Діапазони в музичних творах мають бути невеликі, а самі мелодії побудовані на ступеневих ходах чи невеликих інтервалах з повторюваними зворотами, фактура - досить прозора, ритмічні малюнки - нескладні (бажані остінатні ритми, тобто ритмічні звороти, які повторюються багато разів).

Якщо динаміка розвитку музичних образів вимагає зміни їхнього характеру, то ця зміна має бути дуже чіткою. Важлива ясність структури твору, бо відповідно до нових музичних фраз, речень звичайно вступають нові інструменти. Особливо добре інструментувати пісні з варіаційною обробкою.

Усі ці побажання викликані тим, що в молодших школярів увага ще нестійка, вони слабо володіють технікою гри. А основне завдання педагога - навчити дітей грати на музичних інструментах. І тим самим викликати інтерес до музики, бажання самостійно виконувати музичні твори.

Репертуар для гри на дитячих музичних інструментах ми умовно поділили так:

- поспівки, пісеньки, лічилки для індивідуальної гри;
- народні пісні для колективного виконання.

На початку навчання наші методичні прийоми спрямовувалися на те, щоб викликати в інтерес до нового для них виду занять.

У характері звучання кожного музичного інструмента ми знаходили аналогію з якимось явищем природи - голосами птахів, тварин, мовою людини. Ми звертали увагу дітей на те, що пташки співають тоненько, дзвінко, ніжно, і це можна відтворити на сопілці. Металофон добре передає звуки краплин дощу: спочатку вони падають рідко, потім дедалі частіше й частіше дзвенять - дощ посилюється тощо.

Розучування п'єс для виконання на музичних інструментах ми проводили аналогічно розучуванню пісень, тобто за двома етапами.

1. Формування емоційної чутливості в процесі сприйняття змісту музичних творів. Це знайомство з твором. Привертається увага до звучання твору на баяні. Бесіда з дітьми про даний твір: які почуття викликає даний твір, що головне в цьому творі, як би ви назвали цей твір, які інструменти краще підійдуть до вираження характеру мелодії?

2. Формування моральної свідомості. За допомогою музично-дидактичних ігор розвивати у дітей почуття товариськості та якості узагальнення моральної суті героїв та явищ.

Розучені пісні, які для виконання уже не становлять складності, діти охоче, з великим задоволенням використовують у своїх іграх, виконують на святах, під час розваг.

Спів українських народних пісень є однією з найдоступніших форм музичного виховання молодших школярів. В репертуар ми добирали пісні, зрозумілі дітям, враховували дитячі смаки та інтереси, вивчали твори емоційні, які відповідають можливостям молодших школярів. З усіма дітьми, особливо з тими, хто погано інтонує, проводили роботу, поступово ускладнюючи репертуар для розвитку музичного слуху, пам'яті, голосу. Звісно, враховувалося, що діапазон пісень для учнів молодших класів становить: «ре» I октави – «до» II октави,

що відповідає природі голосового апарату дитини цього віку.

Варто зазначити, що у молодших школярів досить інтенсивно розвивається спостережливість. Під час слухання музики діти спроможні відчутти загальний настрій музики і простежити за розвитком художнього образу. Вони відзначають окремі, найвиразніші музичні способи і знаходять своєрідні, самостійні визначення: «Ця музика весела і швидка, під неї можна танцювати» (про українську народну пісню «Женчикок-бренчикок»). Діти можуть порівнювати окремі явища дійсності із враженнями від сприйняття музики. Репертуар для слухання музики ми підібрали відповідно до програми. Але замінювали ті чи інші твори (в основному, додаючи твори українського дитячого музичного фольклору). У підборі творів ми керувалися загальними, художньо-педагогічними вимогами, намагаючись підбирати твори високоідейні і високохудожні, щоб викликати співпереживання й впливати на внутрішній світ учнів. Тому до репертуару включали твори провідних композиторів, твори народної творчості, написані у різних жанрах, які відтворюють найрізноманітніші почуття, настрої (ліричні, героїчні, комічні тощо).

У роботі з дітьми цього віку методичні прийоми мають деякі особливості. Від педагога вимагається особливо ретельна підготовка до виконання творів різного стилю, жанру. Важливий і характер пояснень. Про музику говорити не легко. Ось чому при ознайомленні з новим твором ми широко використовували поетичні цитати, які стають своєрідним поетичним епіграфом до нього.

Ми також пропонували дітям розпізнати твір за мелодією чи за фортепіанним супроводом. Здобуті дітьми елементарні відомості про музику збагачують їхній музично-словниковий запас. Музичне сприймання дитини активізується, якщо твір звучить в незнайомому їй виконанні. При цьому ми використовували аудіозаписи. Діти слухали твір спочатку у виконанні педагога, а потім в оригінальному звучанні. Знайома їм пісня перетворювалася, зацікавлювала дітей, спонукала порівнювати і відзначати різне виконання. Педагог спрямовував сприймання дітей і питав їх, чим відрізняється фортепіанне і оригінальне звучання.

Багато вчителів музики задають дітям таке завдання: виконати малюнок під враженням прослуханого твору. Це корисний вид діяльності, але він, як правило, пропонується надто нав'язливо. Ми у творчих завданнях надавали учням можливість вибору: одні люблять малювати, інші - складати вірші або казки. Хтось може придумати акомпанемент для знайомої мелодії (на дитячих музичних інструментах).

Ми давали можливість дітям спробувати свої сили в різних видах художньо-творчої діяльності.

Отже, методика керівництва процесом слухання передбачає досить різноманітні прийоми, вимагає продуманого, творчого підходу. Загальні рекомендації конкретизуються в зв'язку з кожним твором, з ситуацією, в якій відбувається ознайомлення учнів з музикою. Беруться до уваги також індивідуальні реакції, які завжди дуже своєрідні.

Музично-дидактичну ігрову діяльність на уроках музичного мистецтва ми намагалися використовувати на кожному уроці, в усіх видах музичної діяльності. Ми використовували музично-дидактичні ігри, які можна поділити на такі групи: дидактичні (використовуються при вивченні теоретичного матеріалу, при роботі над вивченням пісні і т.п.), сюжетно-рольові (використовуються для розвитку творчості у молодших школярів), музично-рольові ігри (дають змогу учневі злитися у співпереживаннях з героєм музичної ситуації, розвивають точність і виразність рухів під музику, мімічну виразність учасників гри, вміння спілкуватися) та ін. Ці ігри ми використовували найчастіше при вивченні українських народних пісень; ігри з використанням дитячих музичних інструментів використовувалися при вивченні творів для дитячих оркестрів чи ансамблів, при ознайомленні з музичними інструментами, при вивченні теоретичного матеріалу, а також для розвитку творчих здібностей учнів; навчально-музичні ігри, що ґрунтуються на співробітництві й оцінній діяльності учнів сприяли вихованню впевненості, відповідальності за доручений етап. Варто зазначити, що у грі учні краще пізнають одне одного, дорослішають. Ми досить часто проводили такі навчально-музичні

ігри, в яких діти «беруть на себе» ролі інших дорослих людей, представників різних музичних професій.

Спостереження за поведінкою молодших школярів у навчально-музичних іграх допомогли нам дійти до висновку: музика сприяє вихованню спільності переживань (співчуття, співпереживання, чуйність), допомагає формувати дружнє, добре ставлення до однолітків. Тому однією з важливих умов формування гуманних стосунків вважаємо колективну діяльність учнів, в якій обов'язковим є вирішення спільних завдань, виконання правил колективної роботи.

Не можна недооцінювати вступного слова вчителя при вивченні нових музичних творів. Вступне слово допомагає краще взнати та зрозуміти твір, викликає інтерес до твору та активізує увагу учнів. Отже, вступне слово, так би мовити, настроює учнів на сприймання музики.

Ми дотримувались таких вимог: слово вчителя не повинно бути довгим, щоб не втомлювати увагу дітей, не відволікати їх від музики, яка буде вивчатися; не упускати важливе, та не говорити нічого зайвого; виклад повинен бути живим, цікавим; пояснювати всі незрозумілі слова та звороти, або й сам зміст твору.

У процесі формувального етапу експерименту ми проводили святкові ранки та розваги, присвячені календарно-обрядовим святам: свято «Червоної Калини», «Свято Української пісні» і т.п. (Додаток.№1,2,3,4).

Викликаючи позитивні емоції, свята, розваги одночасно закріплюють знання учнів про навколишній світ, розвивають мову, творчу ініціативу та естетичний смак, вони є виразниками народної моралі, етики, любові до Батьківщини, дбайливого ставлення до природи. Кожне свято, протягом століть увібрало усе найкраще й найдоцільніше. Святкова обрядність формувала, оберігала і передавала у спадок високі норми моралі, етичні й естетичні основи, поезію душі, філософські та світоглядні засади, за якими розвивався національний дух народу. Не випадково в науковий обіг увійшло крилате визначення: якщо хочеш пізнати націю - вивчи її свята.

Засобами свят, розваг, концертів досягається поставлена нами мета – формувати високі моральні переконання й чесноти, через відродження національних звичаїв, традицій, через ознайомлення учнів з багатою скарбницею усної народної поетичної і музичної творчості. Сценарії, проведених нами у ході експерименту свят та розваг несуть у собі не тільки емоційний потенціал, а й пізнавально-виховний. Проведені свята та розваги допомогли учням усвідомити такі моральні риси, як працелюбність, повага до старших та товаришів, любов до Батьківщини та батьків, дисциплінованість, наполегливість для досягнення поставленої мети, сприяючи розвитку їхнього морально-естетичного досвіду.

Позитивні якісні та кількісні зрушення, які відбулися з учнями експериментальної групи в результаті дослідно-експериментальної роботи в цілому підтвердили доцільність застосування обраних методів та визначених педагогічних умов морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору.

Після закінчення експериментальної роботи нами був проведений контрольний зріз й аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Діагностика рівня морально-естетичного досвіду учнів експериментального й контрольного класів проводилася тими ж методами, що й на констатувальному етапі педагогічного експерименту: спостереження, опитування, бесіди, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок.

Діагностика морально-естетичного досвіду молодших школярів відбувалася за тими ж показниками, що й на початку дослідження, а саме: *емоційний компонент* - емоційність сприйняття музичних творів; адекватність вираження емоційного ставлення в слові, інтонації мови, міміці, жестах, умінні усвідомлювати свої почуття та почуття героїв; *когнітивний компонент* - обізнаність з українською народно-пісенною творчістю; розуміння образного змісту пісень, засобів музичної виразності; *діяльнісний компонент* - ініціативність, самостійність участі в запропонованих музичних іграх і заходах; уміння оцінювати твори музичного мистецтва, аргументовано їх

аналізувати; готовність до художньо-творчої діяльності, прагнення до неї, ініціативність, сумлінність, емоційність і самостійність; художньо-творча та морально-естетична активність учнів.

На початку нашого дослідження учні були не досить ознайомлені з українськими народними піснями. Вони знали назви деяких пісень, а співати могли одну – дві, і ті не до кінця. По закінченню експерименту школярі не тільки знали і могли заспівати до десяти українських народних пісень, але старались записувати слова і запам'ятовувати мелодію, навіть незнайомих їм українських пісень. В результаті цього поповнювався пісенний репертуар учнів. Учні стали з гордістю й задоволенням виступати на святах, концертах. Хоча раніше вони соромилися цих виступів і насміхалися з своїх товаришів, які були задіяні у заході.

За словами вчителя, учні стали більш дисциплінованими, дружніми, доброзичливими один до одного, у них почала проявлятися творча ініціатива, щодо проведення свят та розваг. Наприклад, учні запропонували проводити свято іменинників місяця. Ми заздалегідь складали список дітей, які відзначали свій день народження у даному місяці. Діти разом з вчителями виготовляли різні іграшки-саморобки та інші подарунки, щоб вручити їх іменинникам на святковому концерті, який проводився у класі. До програми концертів ми включали нові ігри, пісні, жарти. Проведення таких заходів у класі згуртовувало дітей, формувало дружній учнівський колектив, виховувало повагу до товариша, бажання бути гідним похвали вчителя, друзів, батьків.

Якщо на початку експерименту діти урок музичного мистецтва до неосновних, несерйозних уроків (можливо, спираючись на думку батьків), то по завершенні - одностайно стверджували, що: «Урок музичного мистецтва дуже важливий і цікавий», «Він допомагає всім стати добрішими», «На уроках музичного мистецтва ми знаємо багато нового, невідомого раніше», «Ми навчилися співати багато українських народних пісень, і виконуємо їх не тільки в школі, але і вдома з батьками, сестрами та братами».

Кінцева обробка даних дозволила констатувати такий результат (див. Таблицю 2.)

Таблиця 2.

Загальні рівні морально-естетичного досвіду молодших школярів (%)

Рівні сформованості	Експериментальна група	Контрольна група
Високий	16	5
Середній	49	23
Низький	35	72

Результати анкетування показали, що після експерименту учні експериментальної групи показали високий рівень морально-естетичного досвіду – 16 % (в КГ – 5 %); середній рівень – 49 % (в КГ – 23 %); низький рівень – 35 % (КГ – 72 %).

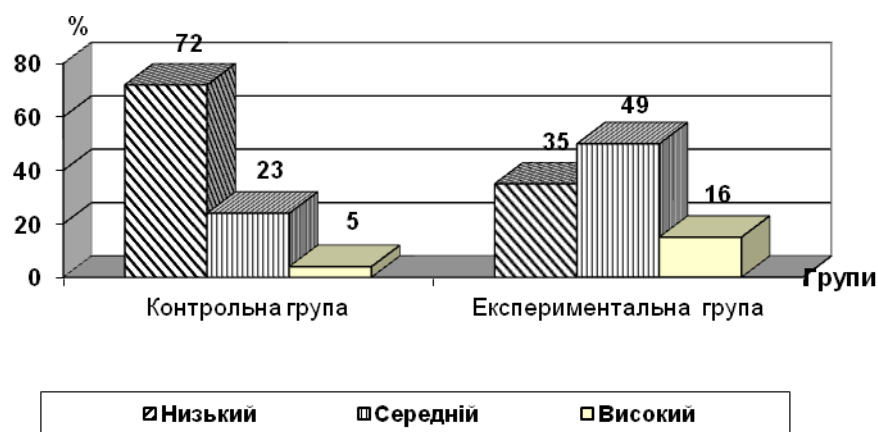

Рис. 3. Розподіл учнів молодших класів за рівнями сформованості морально-естетичного досвіду в контрольній і експериментальній групах після експерименту.

На рисунку 3. показано у порівнянні результати прикінцевої діагностики морально-естетичного досвіду молодших школярів у контрольній та експериментальній групі.

Указані зміни в експериментальній групі є наслідком реалізації обраних нами методів морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору.

Висновки до другого розділу

У експериментальній частині дипломного дослідження на *першому етапі* констатуючого експерименту було використано такий емпіричний метод як анкетування. Результати анкетування показали, що більшості дітей подобаються народні пісні, але в невеликій кількості змогли назвати або заспівати їх. Це не дуже втішно, тому що саме народні пісні (музичний фольклор) несуть в собі українські національні традиції (які сьогодні поступово відроджуються), виховують духовно багату та національно свідому особистість.

На *другому етапі* констатуючого експерименту ми вивчали оцінювання школярами здатності до самовиховання моральних якостей, що їм імпонують. Можна виділити дві групи учнів: перша – з адекватним чи близьким до них, друга – із різко завищеними або заниженими самооцінками та оцінками взірців. Учні першої групи досить високо розуміють важливість наслідування ідеалу. Вони переживають свою невідповідність взірцю. Для другої групи значимість ідеалу не викликає прагнення до самовдосконалення: обраний моральний взірець стає лиш об'єктом захоплення.

Для діагностики вихованості морально-естетичних почуттів молодших школярів засобами музичного фольклору виділено такі критерії: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. До кожного з цих критеріїв були визначені показники.

Використання емпіричних методів дослідження: анкетування, інтерв'ю, бесіди, спостереження за виховним процесом, позаурочною діяльністю з метою визначення індивідуально-особистісних особливостей учнів, аналіз психолого-педагогічного дослідження дав нам змогу визначити рівні вихованості морально-естетичних почуттів: початковий, середній, високий.

У ході *третього етапу* експерименту, ми використовували такі завдання, а саме:

- виявити особливості емоційно-чуттєвого сприйняття молодшими школярами українського пісенного фольклору. Метод: бесіда з учнями.
- вивчити можливості морально-естетичного сприйняття учнями суті художніх образів фольклорних зразків.

У процесі бесіди діти вели себе вільно, вони з задоволенням виявляли свої почуття і своє ставлення до творів.

На четвертому етапі констатуючого експерименту враховувались усі критерії: знання дітьми музичного матеріалу, якість музичних уподобань, здатність учнів до художньої оцінки музичних образів та творчої інтерпретації музично-художніх вражень від сприймання пісенних образів. На основі цих критеріїв виокремлені такі рівні сприймання молодшими школярами музичного фольклору: індеферентний, неадекватний, логізований, творчо-інтерпретаційний.

У ході формуючого експерименту було проведено експериментальне дослідження, яке дозволяє стверджувати, що використання музичного фольклору на уроках музики є ефективним засобом виховання морально-естетичних почуттів молодших школярів, якщо дотримуватись таких педагогічних умов:

- створення атмосфери зацікавленості та умов для захоплення творами народної музики;
- формування в учнів розуміння морального та естетичного змісту української народної музики;
- забезпечення поетапності у вивченні та емоційно-образному сприйнятті творів українського дитячого музичного фольклору.

Також було виявлено, що процес виховання морально-естетичних почуттів засобами музичного фольклору (української народної пісні) на уроках музичного мистецтва ґрунтується на взаємодії двох структур:

- особистості молодшого школяра, у якій емоції, переживання. Смаки, потреби, знання, уміння, навички є структурними компонентами;
- найбільш придатних, з виховного погляду, пісень як дієвої виховної субстанції формування почуттів.

Дотримання зазначених умов забезпечує комплексну зорієнтованість на формування усіх структурних компонентів морально-естетичного досвіду молодших школярів засобами музичного фольклору.

ВИСНОВКИ

У багатовікових традиціях українського народу використовувались провідні принципи морально-естетичного виховання дітей засобами української народної пісні (музичного фольклору), які визначали основні смислово-ціннісні положення, принципове спрямування, зміст, організацію виховних дій.

У дипломному дослідженні було визначено, що **моральне виховання** – виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності. Тому завдання морального виховання полягає в утвердженні принципів загальнолюдської моралі, людської гідності, національної свідомості, патріотизму, порядності, злагоди між людьми, доброти, милосердя та інших чеснот, а також виховання духовної єдності поколінь, закріплення досвіду гуманних взаємин, формування морально-етичних знань, навичок свідомої культурної поведінки.

Естетичні почуття – це духовне утворення, яке означає певний рівень соціалізації індивіда, піднесення його потреб до істинно людських. Це зумовлює низку особливостей естетичного почуття:

- воно опосередковує естетичне відношення, зумовлено всім попереднім досвідом людства, тому пов'язане зі ступенем спільності естетичного почуття, визначає характер людського світосприйняття;
- чим складніша соціальна, культурна, етнічна, демографічна структура суспільства, тим більше буде різновидів естетичного почуття;
- щодо індивіда, існуючі у суспільстві типи естетичних почуттів виступають тільки як модель розвитку, ступінь якого залежить від зусиль самої особистості. У той самий час нерозвинене естетичне почуття є свідченням низької духовності суспільства або окремої особистості.

На основі результатів вивчення наукової літератури і практики доведено, що для ефективного морально-естетичного виховання особистості найбільш сенситивним періодом життя є молодший шкільний вік. Адже саме в цей період закладаються основи моральності особистості, формується її моральна вихованість. Тому морально-естетичне виховання молодших школярів сьогодні є важливою складовою змісту роботи як школи, так і позашкільних навчальних закладів, головним завданням яких є формування моральної свідомості (уявлення про моральні норми), розвиток навичок моральної поведінки, виховання моральних почуттів дитини. Саме від того, які морально-естетичні цінності засвоять молодші школярі, залежить майбутнє українського народу, української держави, адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття. Одним із провідних засобів морально-естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є український дитячий музичний фольклор, який сприяє формуванню моральної вихованості, правильному розумінню дітьми вчинків і поведінки інших людей, оволодінню ними цінностями національної музичної культури.

Встановлено, що кращі зразки українського музичного фольклору, які упродовж віків акумулювали ідейно-естетичний і морально-етичний кодекс народу є унікальним засобом виховання морально-естетичних почуттів школярів молодших класів. Українська пісня, як форма образного відтворення дійсності, виховує морально-естетичні почуття не шляхом доказів чи переконань, а завдяки художньо-образному розкриттю визначених життєвих ситуацій та конфліктів (зіткнення особистих і суспільних інтересів, добра і зла, обов'язків і прав та ін.). Проаналізувавши стильові ознаки української народної пісні та її педагогічний потенціал, ми визначили, що вона слугує ефективним засобом морально - естетичного виховання молодших школярів. Нею передаються моральні, соціальні, світоглядні позиції, тому вона завжди виконувала виховні функції. Народна пісня та українська музика збуджує творити красу навколо себе, донести і передати її іншим. Тому надзвичайно багаті

та різноманітні за змістом народні пісні мають зайняти належне місце у формуванні морально - естетичних поглядів молодших школярів.

Третє *завдання* дипломної роботи передбачало дослідження принципів музичного виховання молодших школярів:

1. Єдність виховання та навчання.
2. Комплексність в музично-естетичному вихованні школярів.
3. Зв'язок теорії і практики.
4. Доступність та послідовність викладу навчального матеріалу.
5. Наочність на уроках музичного мистецтва.
6. Інтерес і активність учнів.
7. Міцність засвоєння навчального матеріалу.

Методи морально-естетичного виховання молодших школярів визначаються нами як дії педагога, спрямовані на загальний музично-естетичний розвиток учнів. Вони ґрунтуються на основі активної взаємодії вчителя і учнів.

Щодо *четвертого завдання*, то для діагностики вихованості морально-естетичних почуттів молодших школярів засобами музичного фольклору виділено такі критерії:

- *індеферентний* (діти байдужо сприймають українські пісні; емоційна реакція відсутня; потяг до художніх оцінок відсутній; творча інтерпретація вражень не відчувається);

- *неадекватний* (діти імпульсивно реагують на емоційний характер пісні, проте реакції часто неточні; знання музичного матеріалу епізодичні і несистемні; художня оцінка збліднена і нерозгорнута, інтерпретація вражень відбувається на рівні запозичення або наслідування);

- *логізований* (школярі переважно раціонально реагують на музичні образи; логічний підхід до оцінки образів домінує над емоційно-образним; інтерпретація вражень відбувається на рівні логізованих розмірковувань);

- *творчо-інтерпретаційний* (учні яскраво реагують на музичні образи; реакція на музику емоційна; художня оцінка тяжіє до розуміння виразності музичного матеріалу; знання мистецьких засобів є основою оцінки;).

Нами констатується, що процес виховання морально-естетичних почуттів засобами музичного фольклору ґрунтується на взаємодії таких структур: особистості школяра молодших класів, у якій емоції, переживання, смаки, потреби, знання, уміння, навички є структурними компонентами; найбільш доцільних, з виховного погляду, українських народних пісень як дієвого виховного процесу формування почуттів. Було виявлено, що рівень розвитку морально-естетичних почуттів школярів молодших класів знаходиться на досить низькому рівні.

У ході *формуючого експерименту* була застосована методика морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору. Були визначені головні завдання для проведення формувального експерименту та етапи.

Серед завдань були такі:

1. Виховувати любов та інтерес до музики. Здійснюється виховна морально-естетична дія музики.
2. Формувати музичні враження дітей, в процесі опанування різножанровими українськими народними та класичними творами.
3. Ознайомлювати дітей з найпростішими музичними поняттями, розвивати навички слухання музики, співу, музично-ритмічного руху, гри на дитячих музичних інструментах.
4. Розвивати емоційну чутливість, як основу естетичного відчуття.
5. Сприяти виникненню і початковим виявам музичного смаку на основі отриманих вражень і уявлень про народну музику.
6. Розвивати творчу активність в усіх доступних дітям видах музичної діяльності.

Логіка процесу формування морально-естетичного досвіду засобами української народної музики зводиться до послідовного переводу школярів з емоційного рівня осягнення моральних ідей до їх усвідомлення і діяльного втілення.

Розроблена нами методика складається з двох етапів:

1 етап - формування емоційної чутливості в процесі сприймання змісту

музичних творів (пробудження емпатійних почуттів та їх експансивних проявів).

2 етап - розвиток моральної основи поведінки (спонукання учнів до проявлення пережитих почуттів, усвідомлених моральних уявлень в музично-творчій діяльності; яка проводиться в формі інсценізацій, імпровізацій, театралізації казок).

Таким чином, процес формування морально-естетичного досвіду починається з зародження емоційної чуйності як здатності переживати смисловий зміст музичних творів.

Аналіз шкільної практики виховання дає можливість зробити висновок, що морально-естетичне виховання школярів здійснюється у нерозривній єдності процесів навчання та позаурочної роботи. Дітей залучають до різнопланових сфер діяльності, застосовуючи такі форми роботи (з метою формування морально-естетичної культури) як бесіда, тематична розповідь, гра тощо.

Дедалі помітнішою стає інтеграція шкільної позаурочної роботи з діяльністю центрів виховної роботи (гурткова робота, міжшкільні конкурси, вікторини та ін.).

Для молодших школярів характерною є увага до морального боку вчинків, бажання дати вчинкам моральну оцінку, і, в свою чергу, отримали оцінку оточуючих. Проведення уроків музики на високому професійному рівні з урахуванням морально-естетичних цінностей української музики, допоможе дітям глибше відчувати красу людських взаємин, визначити свою моральну позицію в різних життєвих ситуаціях, перевірити правильність вибору вчинку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Асафьев Б.В.* Русская музыка от начала XIX столетия / А.Н. Лео. – М. – Л.: Academia, 1930. – 153 с.
2. *Бабишин С.Д.* Початкова школа на Україні з давніх часів до кінця 18 ст. / С.Д. Бабишин – К.: Початкова школа, 1991. – №10.65 – 69с.
3. *Бех І. Д.* Виховання особистості : підруч. для вищих навч. закл. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 840 с.
4. *Богоявленский Д.Н.* Психология усвоения знаний в школе. / Н.А. Мечинская Д.Н. Богоявленский – М., 1959. – 68 – 73с.
5. *Божович Л.И.* Личность и ее формирование в детском возрасте. / Л.И. Божович – М: Просвещение, 1968. – 12 – 18с.
6. *Верховинець В.М.* Весняночка. / В.М. Верховинець: Муз. Україна, 1971. – 82с.
7. *Ветлугина Н.А.* Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності . / Н.А. Ветлугина – К.: Музична Україна, 1986. – 23-24с.
8. *Ветлугина Н.А.* Музыкальное развитие ребенка. / Н.А. Ветлугина – М.: Просвещение, 1967. – 76 – 77с.
9. *Виготский Л.С.* Детская психология. / Л.С. Виготский – Собрание сочинений.: В 6 т. – М, 1984. – Т. 4. 82 – 84с.
10. *Вишневський О.І.* Теоретичні основи сучасного українського виховання / О.І. Вишневський. – Львів, 2000. – 234 с.
11. *Вільчанська Р.В.* Морально-етичне виховання дітей засобами музики. / Р.В. Вільчанська К., 1984. – 35с.
12. *Воропай О.* Звичайі нашого народу. / О.Воропай – Мюнхен, 1966, Київ, 1991. – 8 – 10с.
13. *Гайворонський М.* Співаник для дітей дошкільного та шкільного віку. / М.

Гайворонський – К.: Муз. Україна, 1993. – 46 – 52с.

14. *Герасимов И.Г.* Научное исследование. / И.Г. Герасимов – М., 1972. – 42 – 43с.

15. *Гершунский Б.С.* Педагогическая прогностика: Методология, теория, практика. / Б.С. Гершунский – Киев: Вища школа, узд. Киевском университете, 1986. – 198 – 200с.

16. *Гершунский Б.С.* Системно-структурный анализ перспектив развития единой системы непрерывного образования. / Б.С. Гершунский – М.: Педагогика, 1990. – 29 – 81с.

17. *Глинский Б.А.* Моделирование как метод научного познания. / Б.А. Глинский – М.: Изд-во. Моск. ун-та, 1965. – 134с.

18. *Голубень М.* Начерк історії українського мистецтва. / М. Голубень – Львів, 1922. – 43 – 44с.

19. *Гончаров Н.К.* Вопросы педагогики. / Н.К. Гончаров – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 123 – 125с.

20. *Гродзенская Н.Л.* Школьники слушают музыку. / Н.Л. Гродзенская – М.: Просвещение, 1969. – 156 – 157с.

21. *Гудовсек О. А.* Становлення і розвиток естетичного виховання учнів у позашкільних закладах України (1954 - 1991 рр.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. А. Гудовсек. – Рівне, 2011. – 20 с.

22. *Гуменкова Т.Р.* Першооснови моральної культури. / Т.Р. Гуменкова – К., 1992. – 46 – 47с.

23. *Гуменюк П.О.* Парадигми гри в українському фольклорі (семантичний та функціональний аспект) / П.О. Гуменюк. – К.: Сталь, 2010. – 188 с.

24. Державна національна програма «Освіта». /«Україна ХХІ століття»/. – К., – 1994. 98с.

25. *Дмитрієва Н.А.* Вопросы эстетического воспитания. / Н.А. Дмитриева – М.: Искусство, 1956. – 72с.
26. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
27. Етика: Навчальний посібник / [В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.]; за ред. проф. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
28. *Заміщак М.І.* Психологічні умови становлення моральної самооцінки молодших школярів: дис. ...канд. психол. наук 19.00.07 / М.І. Заміщак. – Дрогобич, 2014 – 268 с.
29. *Запорожец А.В.* Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. / А.В. Запорожец Принципы развития в психологии. – М., 1978. – 24 – 26с.
30. *Кабалевский Д.Б.* Воспитание ума и сердца. / Д.Б. Кабалевский – М.: Просвещение, 1984. – 56с.
31. *Кабалевский Д.Б.* Еще о педагогических оценках на уроке музыки / Д.Б. Кабалевский // Музыка в школе. – 1986. – №4. 7 – 13с.
32. *Кабалевский Д.Б.* Прекрасное побуждает доброе. / Д.Б. Кабалевский – М., 1973, – 273с.
33. *Качур М.М.* Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Мирослава Михайлівна Качур. – К., 2010. – 20 с.
34. *Киричок В.А.* Моральність / В. А. Киричок // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Хрінком Інтер, 2008. – 526с.
35. *Киричук О.В.* Основні принципи та структура організації виховного процесу в школі. / О.В. Киричук // Рідна школа. –1991. – №2. 67 – 68с.
36. *Кисельова О. І.* Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору: автореф. дис... канд. пед.

наук: 13.00.08 / Ольга Ігорівна Кисельова. – О., 2009. – 21 с.

37. *Коберник О. М.* Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі : навч.-метод. посіб. / Олександр Миколайович Коберник. – К.: Наук. світ, 2005. – 152 с.

38. *Колесса Ф.М.* Музикознавчі праці./ Ф.М. Колесса – К.: Наукова думка, 1990. – с.245 – 246.

39. *Колкунова В. В.* Моральне виховання підлітків в умовах поліетнічного учнівського середовища загальноосвітньої школи: навч.-метод. посіб. / В. В. Колкунова. – Херсон : Видавництво Айлант, 2008. – 84 с.

40. *Колкунова В.В.* Моральне виховання старших підлітків в умовах поліетнічного учнівського середовища загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В. В.Колкунова. – Миколаїв, 2009. – 20 с.

41. *Колкунова В.В.* Рівні, показники та критерії моральної вихованості особистості у поліетнічному середовищі / В. В. Колкунова // Педагогічний альманах: [зб. наук. праць / наук. ред. В. В. Кузьменко та ін.]. – Херсон : РІПО, 2009. – Вип. 4. – С. 29–36.

42. *Костюк Г.С.* Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. / Г.С. Костюк – К., 1989, – 90 – 94 с.

43. *Кремень В. Г.* Освіта в контексті цивілізаційних змін / В. Г. Кремень // Шлях освіти. – 2010. – № 4. 2 – 3с.

44. *Крет М.В.* Моральне виховання учнів початкових класів засобами музики. / М.В. Крет – Дис. – К., 1996. – 12 – 13с.

45. *Лабунець В.М.* Педагогічне забезпечення творчої активності молодших школярів у процесі колективного народного інструментального музикування. / В.М. Лабунець – Дис. – К., 1993. – 34 – 35/87 – 90с.

46. *Ланно В. В.* Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 /

Лаппо Віолетта Валеріївна. – К., 2008. – 290 с.

47. *Леонтьев А.Н.* К теории развития психики ребенка / Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения, – М., 1983. – Т.1. 45 – 46с.

48. *Лобова О.В.* Формування творчої активності молодших школярів у процесі музично-естетичного виховання. / О.В. Лобова Дис. – К., 1998. – 46 – 47 / 120 – 124с.

49. *Навозняк Л. Л.* Особливості морального виховання учнів засобами фольклору в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Л. Л. Навозняк // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. – Хмельницький : ХГПА, 2011. – Вип. 10. – 346 – 349с.

50. *Обухова Л.Ф.* Концепция Жана Пиаже: за и против. / Л.Ф. Обухова – М., 1981. – 94 – 95с.

51. *Пададка Г.М.* Учитель, музика, діти. / Пададка Г.М. – К.: Муз. Україна, 1982. – 144с.

52. Педагогическая энциклопедия: В 4т. – М., 1966. – 178 – 179 / 202 – 203с.

53. *Правдюк О.А.* Українська музична фольклористика. / О.А. Правдюк – К.: Наукова думка, 1978. – 54с.

54. *Розенберг Н.М.* Тестова перевірка знань учнів. / Н.М. Розенберг – К., – 1973.122с.

55. *Ростовський О.Я.* Музичний фольклор у вихованні молодших школярів. / О.Я. Ростовський – К.: Початкова школа, 1992, – №9. 59с.

56. *Ростовський О.Я.* Програма середньої загальноосвітньої школи. Музика 1 – 4 класи./ Л.О. Хлебнікова О.Я. Ростовський – К.: Радянська школа, 1998. – 67с.

57. *Савченко О.Я.* Дидактика початкової школи. / О.Я. Савченко – К.: Абрис, 1997. – 101 – 107с.
58. *Сбітнєва Л. М.* Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні: проблеми і перспективи / Л. М. Сбітнєва // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. №15 (226) 2011 р. – 5–11 с.
59. *Степовий Я.С.* Проліски. / Я.С. Степовий – К.: Муз. Україна, 1983. – 49с.
60. *Сторожук А.* Климент Квітка (людина – педагог – вчений) монографія / А. Сторожук. – Київ. 1998. – 99 с.
61. *Сухомлинский В.А.* Избранные произведения: / В.А. Сухомлинский В 5т. – К., 1980. – 38с.
62. *Сухомлинский В.А.* Павлышская средняя школа. / В.А. Сухомлинский – М.: Просвещение, 1969. – 82 – 84с.
63. *Феоктистов В.* Философские трактаты Сюнь-Цзы. Исследования, перевод, размышления китаевода. – М.: Наталис, 2005. – 432 с
64. *Терехова Н.* Форми прилучення дітей до музики. / Н. Терехова – К.: Музична Україна, 1986. – 103 – 105с.
65. *Ушинский К.Д.* Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – М., 1974. – 1.11.229 – 251с.
66. *Якобсон С.Г.* Психологические проблемы этического развития детей. / С.Г. Якобсон – М., 1984. – 107 – 111с.
67. *Яропуд З.П.* Сильові ознаки пісенного фольклору Кам'янецьчини. / З.П. Яропуд – Кам'янець-Подільський, 1992. – 25 – 28с.

Свято «ЧЕРВОНА КАЛИНА»

У правому кутку (залу) класу стоїть хатина під солом'яною стріхою, гніздом лелек. Біля неї лава. В лівому кутку (залу) класу - криниця, біля неї журавель. Над криницею похилилась червона калина.

Звучить пісня «Ой у лузі червона калина» (виконують діти).

Вед.: Хороші люди живуть на Україні. Люблять вони красиву та щедру українську землю. А росте на тій землі жито, городина, квітнуть квіти, зріють фрукти та ягоди.

Вед.: Та особливо люблять на Україні калину її садять біля хати. Щоб весною білим цвітом милувала, а зимою від застуди лікувала. Діти, а що ви знаєте про калину ?

Діти: Калина любить рости в лузі. Вона дуже корисна і лікує від багатьох хвороб.

Вед.: Весною розцвітає калина і стає гарною, мої дівчина в білому платті.

Вед.: Гарна на Україні природа, а ще краща мова солов'їна.

Вірш:

Ти рідна мова, чиста мов роса
Цілюща й невичерпна ,мов криниця.
Святиня наша, гордість і краса.
Ти розуму народного скарбниці.
Як легко йти з тобою по землі
І підставлять вітрам лице відкрите.
Для мене ти ,як найцінніший хліб
Без тебе я не зможу в світі жити.

Вед.: В українського народу є звичай, коли в хаті свято, обов'язково поряд з хлібом кладуть рушник, на якому вишита калина.

Дівчинка 1:

Візьму я в руки рушничок
І пильно подивлюся.
Це ж його вишивала
Моя старенька бабуся.
Коли подивлюся я на нього,
То бачу - свічка догоряє,

А біля - прабабуся
На рушнику калину вишиває. (Кладе рушник з калиною поряд з хлібом).

Дівчинка 2:

Я тільки вчуся рушники вишивати
Як моя бабуся і мати,
Але калину вишити зумію,
Бо вишивати люблю я і вмію.

(Діти виконують танець з рушниками. В кінці прикрашають калину рушником).

Вед.: Яка гарна наша калинонька стала.

Ми біля калиноньки в дружнім колі станемо.

Пісню про калиноньку гарно заспіваємо.

(Пісня-танець «Ой єсть в лісі калина»).

Вед.: (вказує на портрет Шевченка). Діти, весною багато років назад народився славнозвісний український поет. Великим кобзарем прозвали його у народі. Колись кобзарями називали старців, що ходили від села до села і, граючи на кобзі, розповідали про долю українського народу.

Вед. (хлопчик):

Народивсь Кобзар великий у селянській хаті.
І жили в тій хаті люди зовсім не багаті.
Та багатством найдорожчим стало його слово.
Воно людям помагало в горі і любові.
І тепер в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій –
живе пам'ять про поета, живе його слово.
(звучить пісня «Рече та стогне Дніпр широкий»).

Вед.: Дуже любив Шевченко українську природу, а особливо калиноньку і оспівував її у віршах.

Вірш: (Читає вірш Шевченка «Тече вода з-під явора»).

Вед.: А знаєте ви, що люди придумали до віршів Шевченка мелодії - так виникали пісні, які співають по всій Україні. (Діти виконують пісню «Зацвіла в долині червона калина»).

Зацвіла в долині	І защебетала.	І вийшов до неї
Червона калина,	Почула дівчина,	З зеленого гаю
Ніби засміялась	І в білій свитині	Козак молоденький;
Дівчина-дитина.	З біленької хати	Цілує, вітає,
Любо, любо стало,	Вийшла погуляти	І йдуть по долині

Пташечка зраділа	У гай на долину.	І йдучи співають.
Як діточок двоє,	У Бога благаєм?	Сказав би я правду,
Під тую калину	Рай у серце лізе,	Та що з неї буде?
Прийшли, посідали	А ми в церкву лізем,	Самому завадить,
І поцілювались.	Заплющивши очі, —	А попам та людям
Якого ж ми раю	Такого не хочем.	Однаково буде.

Ведуча: Скільки пісень ми сьогодні заспівали, скільки віршів прочитали, а біля чиєї ж то хати, така гарна калинонька росте?

На околиці села, як мовиться в казці

Живе веселий дід Хома та баба Параска.

Дід: Чую-чую, йду.

Баба: А хто там ? (Діти вітаються з ними).

Вед.: Добрий день бабусю і дідусю. А подивіться но скільки дітей біля вашої хати.

Дід: Дивина. І чого б то?

Вед.: А ви відгадайте.

Дівчинка 1:

У вінку зеленолистім,

У червоному намисті

Вдивляється у воду

На свою хорошу вроду.

Дівчинка 2 : І не дівчина, а червоні стрічки має.

Дід: І хто б то був ?

Баба: Так це ж наша калинонька! То це у вас свято червоної калиноньки! А прислів'я про калину ви знаєте?

Прислів'я:

1. Така гарна, мов калина.

2. Щоки червоні, мов кетяги калинові.

(Хоровод «Ой на горі калина»).

Діти хором:

Любять Україну у сні й наяву

Вишневу свою Україну.

Красу її вічно живу і нову

І мову її солов'їну.

Закінчується наша зустріч. Я хочу подякувати гостям і присутнім за увагу. Учням за підготовку і проведення свята.

«Свято Української пісні»

Свято відкривається піснею. Діти тримають в руках жовті і блакитні повітряні кульки. Під час вступу пісні діти заходять до зали і розташовуються на свої місця. Співають пісню.

Пісня « Коли співають діти»

На середину зали виходять ведучі.

ВЕДУЧА

- Послухайте чудову старовинну легенду про пісню. Одного разу засперечалися між собою пісні – котра із них найкраща. Першою взялася показати свої переваги бойова пісня. Її сильні звуки котилися над землею, мов рокіт грому – і піднімалися на битву воїни, і забарвилися кров'ю хлібні ниви, понісся над світом плач матерів, жінок, дівчат та діточок...

Звучить пісня «Сім шляхів»

ВЕДУЧИЙ

- Могутня ти, сестро, - сказали інші пісні, - але й страшна. Подивися скільки горя ти спричинила... Дай місце патріотичній пісні.

На підвищення ступила патріотична пісня – і почала славити красу землі та подвиги її героїв.

Звучить пісня «Ой, там у лузі три брати»

ВЕДУЧА

Але, коли задумала патріотична пісня перейти кордони рідної землі – нічого із того не вийшло.

- Сильна твоя пісня, сестрице, - сказали пісні-суперниці, але не всіх покорає її міць, і влада тільки в одному народів. Нехай виступить любовна пісня.

І от зазвучала тужлива і водночас чудова мелодія – стара, як світ і вічно молода...

Звучить пісня «Ой, ти річенько»

ВЕДУЧА

Дзвеніла пісня над землею, єднала молоді серця. Але у весільні акорди, мов скрегіт заліза впліталися розлука обманутих дівчат, сумне дитинство безбатченків...

- Гарна твоя пісня, рідненька,- оцінили суперниці, але не всім від неї радісно. Тому і ти не отримуєш пальми першості...

Потім вийшла релігійна пісня.

Звучить релігійна пісня «За все Тобі я дякую...»

ВЕДУЧИЙ

Одна за одною далі виходили на мелодійний п'єдестал пісні: весільна і величальна, і, навіть, сумовита –прощальна... Але у кожної знаходили пісні-судді якийсь гандж.

Від того аж розгубилися . Сидять зажурені і бачать, як здалеку іде стежкою молода жінка у білій хустині з дитятком на руках. І спить воно тихо тихесенько, усміхнене, спокійне...

- Розсуди нас, - кинулися до жінки пісні - котра із нас гідна називатися першою.

ВЕДУЧА

Від гамору голосів прокинулося немовля і заплакало.

- От, котра із вас заспокоїть мою дитину тай стане першою,- сказала, лагідно посміхнувшись, молода мати.

Все повторилося: гриміла бойова пісня, дзвеніла патріотична, урочисто злітала увись релігійна... Дитя ж тим часом плакало і плакало, не вгаваючи.

І тоді заспівала мати: просту, невибагливу пісню, сонячну і пестливу, сердечну і безжурну...

Звучить колискова пісня «Коліскова»

ВЕДУЧИЙ

Від цієї пісні висохли сльози в заплаканих дітей, щезла розлука з очей закоханих, дорослі линули думками в золоті роки раннього дитинства... І, навіть, дуже старенький, сивий-сивий дідусь шанобливо вклонився цій пісні – й одним тільки словом вимовив ім'я давно померлої матері.

ВЕДУЧА

- Хто ти? – тихо, аби не розбудити немовляти, що знову солодко заснуло.

- Я – мати.

- А яку пісню ти співала?

- Коліскову...

І всі пісні низько вклонилися пісні матері – найпершій пісні в світі.

ВЕДУЧИЙ

У правдивості цієї легенди сумніватися даремно. Тому що кожен із нас виростав під мелодію та безхитрісні слова колискових пісень.

Потрібно пам'ятати свої пісні, бо пісня завжди об'єднувала людей у найтяжчі моменти, робила духовно багатими.

ВЕДУЧА

Сьогодні ми з вами послухаємо, можливо і поспіваємо пісень, які знають наші діти.

(Список пісень, які були виконані під час нашого виступу)

1. Каськів І. «Дві пісеньки»
2. Хлопчики «Козачата»
3. Дівчата всі «Ой, єсть в лісі калина»
4. Іванка і Андрій «Ой, під вишнею»
5. Хлопці «Сіяв мужик просо»
6. Хлопці «Мав я раз дівчиноньку»
7. Всі «Ой, на горі жито»
8. Настя і Микола «Ішов козак потайком»
9. Всі «Ой, заграйте, дударики»
10. Всі «Грицю, Грицю»
11. Всі «Україно моя, Україно»

ВЕДУЧИЙ

На цій чудовій ноті наше свято підійшло до кінця. Нехай кожен день вашого життя наповнюється веселими та мелодійними піснями...Повірте у чудеса і все, обов'язково, буде добре...

12. Всі «Тільки ти повір у чудеса».
Коли співають діти
Про життя щасливе пісню заспіваймо
вітер нашу пісню в море понесе
Там її підхопить журавлина згряя
І підніме в небо вище над усе
Приспів:
Коли співають діти-
Майбутнє є в країні
Дитячих мрій на струнах надія виграла
Коли співають діти,
Бажають щастя діти
нехай єднає пісня,
Дорослих і малят.
Пісню нашу дружню хай почує вітер,
І несе далеко у чужі краї
Хай долає пісня межі на планеті
Хай єднає пісня всіх дітей землі

Сім шляхів
За горою дзвони дзвонять,
Дінь-дінь-дінь,
Серце б'ється,

Серце рветься в далечінь,
Сонце сяє, місяць сяє угорі,
Козак коника сідлає на зорі.
Його мати - гостра шабля на боці,
Його батько - лук зі стрілами в руці,
А сестриця, то зірниця молода,
А, що милої немає - не біда!

Приспів:
Гей, гей, гей!
Їде вранці, вдень, вночі,
З Запорізької Січі!
Гей, гей, гей!
Степом, полем, через гай,
Отамане, прощай!

За порогом три дороги,
Раз, два, три,
А за рогом ще чотири, чотири.
Сім доріг моєї долі, сім шляхів,
А за ними в дикім полі сім вітрів.
Сім вітрів мене зустрінуть, мов брати,
Порятують від раптової біди,
В чистім небі чорні хмари розженуть,
І покажуть козакові вірний путь!

Приспів.

Сім вітрів мене зустрінуть, мов брати,
Порятують від раптової біди,
В чистім небі чорні хмари розженуть,
І покажуть козакові вірний путь!

Приспів.

Україно, моя Україно
У краях, що дощами омиті,
Простягнулася наша земля,
Де Карпати лісами покриті,
Де орел понад степом кружля.
Там, де батько Дніпро рукавами
Обіймає поля і сади,
Де віками живемо ми з вами,
І Господь, що нас любить завжди.

Приспів:

Україно, моя Україно,
Ти в душі і у серці живеш,
Народила і доньку, і сина,
В майбуття за собою ведеш.

І хай носить нас вітер по світу,
Хай часами суворе життя,
Я не зраджу мою Україну,
Не покину, як мати дитя!
Лине пісня дзвінка і привітна,
Де у полі дозріли хліба,
Там, де прапор наш жовто-блакитний,
Де козацька слава жива.

Приспів. (2)

Тільки ти повір у чудеса
Зіронька ранкова, засвітилась,
Де любов, там є добро,
Та буває важко віднайти очі,
Що зігріють нас теплом.

Приспів:

Тільки ти повір у чудеса |
І на квітах ранішня роса |
Забринить, немов чиясь сльоза, |
Тільки ти повір у чудеса! | (2)

Зіронька ранкова кличе нас
Іти стежинкою добра,
Де лунає пісня чарівна,
Там любові квітка розквіта.

Приспів. (2)

Тільки ти повір у чудеса!

Свято «Душа тремтить, коли лунає пісня»

Учитель. Доброго вечора, шановні друзі! Сьогодні в цьому залі зібралися шанувальники української пісні.

Ведучий 1. Сонце на небі і зоряна ніч солов'їна

– Моя Україна!

Мамина пісня і мамина тиха сльозина

– Моя Україна!

Батькове слово і врода небесна калини

– Моя Україна!

Слово молитви і лагідний усміх дитини

- Моя Україна!

Пісня «Батьківська мова»

Ведучий 2. Є край, де найкращі у світі пісні,

І цвітом чарує калина,

Де сонечко вперше всміхнулось мені,

Де дім мій – моя Україна!

Пісня «Кароока Україна»

Ведучий 1. Під рідним небом жайворон співа,

Я б рада знати тих пісень слова.

Я слухала: співала та пташина

Одне святеє слово : «Україна».

Пісня «Моя Україна»

Ведучий 2. Україна – це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золоті пшениці, медові та молочні ріки.

Ведучий 1. Україна – розкішний вінок із рути і барвінку, вишневий сад, туман над яром і десь далеко за гаєм переливи співучих голосів.

Ведучий 2. Україна – край гарячої любові до волі, до свого народу, до своєї землі.

Пісня «Червоний мак»

Ведучий 1. Козацький дух – дух вічної стихії,

Утілений в привілля степове,

Допоки світу – він не постаріє –

Він в заповідях нації живе!

Пісня «Ми українці»

Ведучий 2. Серед плеяди українських авторів одне із почесних місць належить композитору, основоположнику української естради Володимирі Івасюку.

Ведучий 1. В далекі 70-ті роки в ефір увірвалися мелодійні українські пісні «Червона Рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори».

Пісні «Водограй», «Я піду в далекі гори».

Ведучий 1. Вічна тема – тема кохання, оспівана чи не в кожній пісні. Це почуття вічне і нетлінне, завжди нове і неповторне для кожної людини.

Ведучий 2. Мені здається, може, я не знаю,

Було і буде так у всі часи:

Любов, як сонце, світу відкриває

Безмежну велич людської краси.

І тому світ завжди благословляє

І сонце, що зійшло, і серце, що кохає.

Пісня «Ти у мене одна»

Ведучий 1. Батьківщина починається з рідної хати. Українська хата – це колиска нашого народу, де творилася його журлива й оптимістична доля. Тому й уявляється українська хата такою величезною, де долівка – земля, стіни – гори і ліси, а стеля – небо із зірками...

Пісня «Мамина хатина»

Ведучий 2. До батька й мами хай лунає слово —

Вони для нас, мов доля веселкова,

Бо без батьків чого ми в світі варті —
Без ласки мами і строгості тата?
Тож хай про них пісня лунає —
Дорожче їх в житті нічого немає.

Пісня «Мамина калина»

Ведучий 1. Зацвітає калина, зеленіє ліщина,

Степом котиться диво — луна.

Це моя Україна, це моя Батьківщина,

Що як батько і мати одна.

Тут моя рідна хата,

Земля хлібом багата.

Тут дитинство моє золоте.

Це моя Україна, це моя Батьківщина,

Що як батько і мати — одна.

Ведучий 2. Весь вік у дитинства я в боргу, що з далини горить зіркою.

І по різдвяному снігу іду до хати з колядою.

Обличчя світяться в батьків, на покуті - кутя з дідухом,

З яких часів, з яких віків, священним в хаті віє духом.

Та коляда - то дух землі, і пісня прадідів пречиста,

Що хлібом пахне на столі й горить у вишивках вродисто.

Надія, віра і любов між дітьми й добрими батьками,

Щоб рід був красен і здоров і славився господарями.

Щоб оминула рід біда, його сади, поля і ріки,

Іде до хати коляда, щоб нас утвердити навіки.

Пісня «Святий вечір»

Ведучий 1. Історія нашого народу — це війни і повстання, це сльози і перемоги, це незламність Байди і крилаті козацькі «чайки», це буйні веселощі на Січі після перемог і плач полонянок в неволі.

Ведучий 2. Це ненависть і любов, вірність і зрада. Це гарячі серця Січових стрільців та Героїв Небесної Сотні, це тисячі патріотів нашої

держави, які зараз знаходяться на передовій, захищаючи свободу, незалежність та територіальну цілісність України.

Пісня «Кленова балада»

Ведучий 1. Найбільше я хочу, щоб мир був на світі,

Як небо — у зорях, а сад наш — у квітах.

Найбільше я хочу, щоб сонце щоранку

Зі мною віталось, присівши на ганку.

Ведучий 2. Щоб мирне небо на усій Землі

Єднало всіх людей по всьому світу.

І хай літають завжди журавлі,

І колоски видзвонюють налиті.

Пісня «Я ненавиджу війну»

Свято української пісні «НАША ПІСНЯ СОЛОВ'ІНА»

Вед:2(хлопець) Доброго дня, шановні друзі!
Вітаємо вас зі святом української пісні.

Вед1 (дівчина): З народного напившись джерела,
Як із Дніпра бере веселка воду,
О рідна пісне, знову ти прийшла
До матері, до батька, й до народу.
Без об'яви звучить пісня «Добрий день, матусю Україно!»

Вед 1: Хата моя, біла хата, рідна моя сторона,
Пахне любисток і м'ята, мальви цвітуть край вікна.
В хаті так затишно й тихо, вечір десь бродить в гаю,
Мати задумливо й ніжно гладить голівку мою.

Вед 2: Послухайте «Пісню про матір»

Вед1: Шепіт степу, шепіт гаю і срібляста ночі тінь,
Сяйво сонця, втіхи раю і небесна височінь.
Все нагадує про тебе, квітко любя, запашна.
Ніжно вабиш ти до себе, мов небесна таїна.

Вед2: Звучить пісня «Квітка-душа»

Вед 2: Запорозькі козаки, є і нам про що згадати:
Ой, була в нас ненька мати - Запорозька славна Січ.

Вед1 : Чорний вус, брова чорнява не судомив душу страх,
І летіла наша слава на розгонистих вітрах.

Вед2 Пісня « Їхав козак за Дунай» .

Вед1: Українські жартівливі пісні відрізняються дотепним гумором.
В них незлобливо викриваються різні комічні ситуації.

Вед 2: Послухайте пісню, в якій жінка чомусь постійно заперечує чоловікові.
Звучить пісня «Сіяв мужик просо».

Вед2: «Ти ж мене підманула, ти ж мене підвела,
Ти ж мене молодого з ума – розуму звела»
так завзято співають хлопці.
«Ти ж мене підманула»

Вед1: І кожен звук-нектар неначе, і кожне слово аж іскриться.
Нам пісня, мов жива вода, дощем наповнює криницю.

Вона у нашому є світі, вона у нашій крові,
У нашій долі і ріллі, вона у нашій долі.

Без об'яви звучить «Наша пісня солов'їна»

Вед2: Як я малим збирався навесні, піти у світ незнаними шляхами
Сорочку мати вишила мені червоними і чорними нитками.

Вед1: Два кольори мої, два кольори, оба на полотні – в душі моїй оба.
Два кольори мої два кольори: червоне - то любов, а чорне – то журба.

Вед2 Звучить пісня «Сорочка мамина» .

Вед2: Черемоше, плечі розправимо, дихнімо на повнії груди
Карпати, для вас я співаю, щоб всіх нас почули і всюди.

Вед1: Пісня «Аркан» .

Вед1: Стояла я і слухала весну, вона мені багато говорила
Співала пісню дзвінку, голосну, то знов таємно, тихо говорила.
Вона мені співала про любов, про молодості радощі й надії,
Вона мені переспівала знов те, що давно мені співали мрії.

Послухайте пісню «Палала» .

Вед2: Тільки в нас на Україні люди всі співучі, так співається в
одноіменній пісні.

Виконується пісня «Тільки в нас на Україні»

Вед1: Одна Батьківщина, і двох не буває,
Місця, де родилися завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
Той долі не знайде в житті.

Вед2: У рідному краї і серце співає, лелеки здалека нам весни несуть.
У рідному краї і небо безкрає, потоки, потоки, мов струни течуть.

Вед1: «Край, мій рідний край»

Вед1: Привітний і світлий наш сонячний дім, як радісно й весело жити у нім.

Вед2 Тут мамина пісня і усмішка тата, в любові й добрі тут зростають
малята.

Вед 1 Дзвінка наша пісня до сонечка лине.
Разом: Мій сонячний дім - це моя Україна!,

Без об'яви звучить пісня «Ти моя Україна»

Казка «Справжні друзі»

Жила колись квіточка й мала вона двох друзів. Одна подруга – троянда, а інша – фіалка.

Троянда була доброю, а фіалка – злою. І от із квітчкою сталася пригода... Вона попала до павутинки. Неподалік проходила фіалка. Вона навіть не намагалася врятувати подругу. Невдовзі після неї проходила троянда. Вона була досить слабкою, проте покликала на допомогу кактуса. Він був дуже сильний та визволив квіточку з павутини.

Отож, запам'ятайте, потрібно мати лише справжніх друзів, які справді вам допоможуть!

Казка «Дівчина-працелюбка»

Жила була дівчинка на ім'я Майя. Дівчинка з 5 годин ранку то каші приготує, то водиці принесе і так до 9 вечора. На наступний день дівчинка пішла по гриби. В лісі вона побачила гарного песика. Пес каже їй:

– Майє візьми мене до себе додому.

– Добре! – відповіла дівчинка.

Так вони почали вдвох жити. Пройшло 6 років. Майї виповнилося 17 років. І надвечір вона отримала подарунок від пса. Пес перетворився на гарного хлопця. Й вони одружились. Коли ви щось зробите для свого улюбленця, ви обов'язково отримаєте винагороду!

Казка «Дружба олівця та ручки»

Жив був простий олівець. Одного разу зустрів він красиву ручку. Вона була рожева й блискуча. Підійшов олівець до ручки та каже:

– Давай товаришувати!

– Не хочу, – відповіла ручка.

– Ти такий простий, а я блискуча та красива.

Засмутився олівець і пішов своєю дорогою. Раптом він помітив, що на дорозі щось блищить. Підійшов ближче і побачив, що це калюжа рожево-блискучих чорнил, які залишила після себе красива ручка. Він обмастився в цій калюжі й теж став красивим. В цей час проходила та сама ручка. Вона побачила красеня олівця і сказала:

– Давай товаришувати!

Олівець погодився. І стали вони ходити разом, гратися, веселитись. Одного разу на прогулянці вони попали під дощ. Чорнила з олівця змілись, він став простим. Ручка розсердилась на олівця, і пішла від нього. Після цього їй зустрілись інші красиві олівці та ручки, але ніхто не хотів з нею товаришувати. Вони відповідали нашій Ручці, що вони красивіші за неї. Ручка засумувала. Вона побачила простого олівця, попросила у нього пробачення і запропонувала:

– Давай будемо вірними друзями!

Олівець теж попросив пробачення за брехню. І стали вони жити в красивому пеналі. Так закінчилася казка.